

Tot een arbeidzaam leven opgeleid

Een onderzoek naar de latere levensloop van Nijmeegse kinderen die opgroeiden in de
Maatschappij van Weldadigheid

Emma Goossens, s4460642
15 januari 2018

Docent: Paul Puschmann

Afbeeldingen voorblad:

Boven: 'De Kolonie Frederiks-oord te zien van het dorp Vledder', prent van Dirk Sluyter naar
Haatje Pieters Oosterhuis, 1818-1820.

Onder: 'Gezegt op Vrye Kolonie No.3 Wellemsoord genoemd', H.V. Geelen, 19^e eeuw.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Status questionis	6
Wat was het beleid vanuit de Maatschappij van Weldadigheid omtrent kinderen van vrije kolonisten?	10
Levenslopen van kinderen die opgroeiden in de kolonie	15
Levenslopen van kinderen die in armoede opgroeiden in Nijmegen	20
Conclusie	25
Bibliografie	27

Inleiding

Na 1750 ontstond er in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden veel armoede door de structurele werkeloosheid in nijverheids- en havensteden. De meeste lonen waren stabiel maar de lonen in de niet-ambachtelijke nijverheid daalden terwijl de voedselprijzen sterk stegen. De welvaart van boeren nam hierdoor toe maar het welvaartspeil in de nijverheids- en havensteden nam sterk af. Mede doordat de Nederlandse economie verzwakt raakte door de Europese oorlogen die onder Napoleon gevoerd werden, nam de armoede in veel Nederlandse steden toe.¹

Als oorzaken van armoede zag men té jong trouwen, luiheid en drankmisbruik wat gewijd werd aan ongodsdienstig en onzedelijk gedrag. Paupers moesten getransformeerd worden in ijverige werknemers want, arbeid werd gezien als bron van welvaart, orde en deugd.² Vanaf 1815 is er sprake van economische groei en kon er verder geïnvesteerd worden in de centralisatie van de armenzorg en enkele jaren later bevorderde Willem I de subsidies op liefdadigheidsinstellingen zodat de overheidsinvloed op deze instellingen kon groeien. Er ontstonden dan ook meerdere landelijke instellingen die armoede moesten bestrijden, waaronder de Maatschappij van Weldadigheid.³

De Maatschappij van Weldadigheid is in 1818 opgericht:

“Ter bereiking van het edele doel, om den toestand der armen in ons land te verbeteren, en dezelve tot werkzaamheid en zedelijkheid aan te sporen; welk oogmerk zij hopen te bereiken, door aan dezelve een behoorlijk onderwijs te verschaffen, en door het tot den veldarbeid gepaard met zoodanige andere fabriekmatige werkzaamheden, als, zonder nadeel voor reeds bestaande fabrieken, kunnen worden aangewend op te leiden, en de nog onbebouwde gronden van ons Vaderland overgebracht te worden.”⁴

In 1818 is dan ook landgoed Westerbeekslot gekocht door de Maatschappij van Weldadigheid en hier is dan ook ‘kolonie nr. 1’ ingericht. Op 25 augustus van dat jaar legde Generaal Johannes van den Bosch, een van de oprichters van de Maatschappij, de eerste steen voor de eerste kolonistenwoning. Vanaf november waren er voldoende huizen gebouwd en arriveerden de eerste kolonisten in de kolonie.⁵

De kolonie Frederiksoord, 1818.

¹ L.F. van Loo, *‘Den arme gegeven...’ Een beschrijving van armoede, armenzorg en sociale zekerheid in Nederland, 1784-1950* (Amsterdam, 1981), 15-16, 29.

² Van Loo, *Den arme gegeven*, 28-31.

³ Albert Schrauwers, ‘A genealogy of corporate governmentality in the realm of the ‘merchant-king’: the Netherlands Trading Company and the management of Dutch paupers, *Economy and Society* 40:3 (2011), 373-398, alhier 379-380; Van Loo, *Den arme gegeven*, 29-35, 43.

⁴ ‘s Gravenhage, den 6 Maart’, *Nederlandsche staatscourant* (7 maart 1818), 4.

⁵ C.A. Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën der maatschappij van weldadigheid* (Zutphen, 1981), 91-96.

Dit onderzoek richt zich op kinderen van de vrije kolonisten in de koloniën van weldadigheid. De vrije koloniën in de Noordelijke Nederlanden waren Frederiksoord, Wilhelminaord, Boschoord en Willemsoord en in de Zuidelijke Nederlanden was er ook nog de vrije kolonie Wortel. In dit onderzoek ligt echter de focus op de Noordelijke Nederlanden. De kinderen kwamen in de koloniën terecht vanwege de armoede van hun ouders, die vrijwillig in de kolonie kwamen wonen. De kinderen waren een soort 'bijproduct', zij werden dan ook geacht om de kolonie te verlaten zodra zij volwassen waren.⁶ Deze kinderen staan in dit onderzoek centraal en daartoe zal in dit onderzoek de volgende hoofdvraag beantwoord worden:

In hoeverre beïnvloedde de jeugd in de koloniën van weldadigheid de latere levensloop van kinderen van vrije kolonisten? Ca. 1818-1859

Om te zien in hoeverre de kinderen beïnvloed werden door de kolonie wordt hun levensloop vergeleken met die van kinderen van arme ouders die niet in de koloniën opgroeiden. Om ervoor te zorgen dat de kinderen van arme ouders geen willekeurige groep is worden enkel Nijmeegse kinderen onderzocht, de vrije kolonisten die onderzocht worden komen dus ook uit Nijmegen. De verschillen in de levensloop komen dan waarschijnlijk voornamelijk voort uit het wel of niet opgroeien in de kolonie, beide groepen hebben een gemeenschappelijke, Nijmeegse achtergrond.

De periodisering slaat op de periode waarin de kinderen in de kolonie verbleven. Hiervoor is als begin gekozen voor de oprichting van de kolonie en de eindgrens is gelegd bij de overname van de kolonies door de staat in 1859.⁷ Ondanks dat de focus op de periode 1818-1859 is dit geen strikte periode, de te onderzoeken kinderen zijn echter allen binnen die periode in de kolonie gekomen.

Om de hoofdvraag te beantwoorden is het werkstuk ingedeeld in drie hoofdstukken, die voorafgegaan worden aan een status questionis. In het eerste hoofdstuk zal onderzocht worden wat het beleid was vanuit de Maatschappij van Weldadigheid omtrent de kinderen van vrije kolonisten. Hierbij wordt voornamelijk gekeken naar het beleid ten aanzien van onderwijs maar ook inzake huwelijksmogelijkheden. Voor het onderwijs zal er gekeken worden hoe onderwijs wordt aangeboden aan kinderen maar ook welke regels hier aan verbonden zijn. Bij het onderzoek naar het beleid van de Maatschappij inzake de huwelijksmogelijkheden van kolonistenkinderen. Voor de huwelijken moesten de kinderen toestemming vragen aan de Maatschappij,⁸ maar op basis waarvan werd er ingestemd met een huwelijk en wat gebeurde er als de kinderen geen toestemming vroegen voor hun huwelijk? Daarnaast zal er ook onderzocht worden wat het beleid was ten aanzien van kinderen die buiten de kolonie wilden werken.

Vervolgens worden vijf levenslopen geschetst van kinderen die opgroeiden in de kolonie. Hierbij wordt voornamelijk gekeken naar waar kinderen zich vestigen en welk beroep zij gaan uitoefenen, ook wordt er gekeken naar hun eventuele partnerkeuze. Er worden in het daarop volgende hoofdstuk ook vijf levenslopen geschetst voor kinderen die in Nijmegen opgroeiden en deze levenslopen worden in de conclusie vergeleken.

⁶ Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 199-202.

⁷ Ibidem, 295-300.

⁸ Ibidem, 210-213.

Status quaestionis

Het meest uitgebreide werk over de vrije koloniën is geschreven door huishoudkundig ingenieur en historica C.A. Kloosterhuis. Zij is geboren in Willemsoord en heeft alle archieven van de Maatschappij opnieuw geordend. Dit werk geeft, op basis van deze administratieve bronnen een uitgebreide beschrijving van het beleid in de vrije koloniën. Zij gaat onder andere in op de wijze waarop met gezinnen werd omgegaan, de doelstellingen van het onderwijs en de wijze van plaatsing van kolonisten.⁹

Anders zijn de werken van historicus en sociaal wetenschapper Frank van Loo en Herman Nijenhuis, die gespecialiseerd is in historische andragologie, zij hebben samen onderzoek gedaan naar de geschiedenis van 200 jaar welzijnswerk en hebben hier beiden een boek over geschreven. Het werk van Nijenhuis focust op de volksopvoedingsprojecten in Nederland. Nijenhuis plaatst de Maatschappij van Weldadigheid in een trend van volksopvoeding in Nederland, die bestond sinds de Verlichting. Het doel van deze projecten was om de volwassen mens 'Verlicht' te maken. Volgens Nijenhuis waren deze projecten de eerste, die 'de gewone man' probeerden op te voeden zonder kerkelijk kader. Nijenhuis typeert de Maatschappij van Weldadigheid daarom ook als on-Nederlands: zij stond neutraal tegenover godsdienstige opvoeding en bood kolonisten een algemeen zedelijke opvoeding.¹⁰

Van Loo plaatst de Maatschappij van Weldadigheid in context met vergelijkbare organisaties, die volgens hem een landelijk, burgerlijk beschavingsoffensief voor ogen hadden. Hij noemt onder andere de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen (1784) en de Vereeniging van den Heiligen Vincentius van Paulo (1846). De vereniging van de Heilige Vincentius is vanaf 1849 ook in Nijmegen actief en verzorgt samen met het in 1826 opgerichte R.K. armbestuur daar de armenzorg.¹¹ Van Loo neemt een landelijke trend waar, waarin armen moeten voorzien in hun eigen onderhoud. Lokale pogingen daartoe zijn niet succesvol gebleken door een slechte bedrijfsvoering, onvoldoende kapitaal en lokale tegenwerking vanwege een vrees vanuit het lokale bedrijfsleven dat deze projecten tot oneerlijke concurrentie zouden leiden.¹² Hoewel Van Loo en Nijenhuis dit project dus samen begonnen zijn, zien beiden het doel van de kolonies anders: Nijenhuis ziet het beschavingsoffensief als belangrijkste doel van de kolonies en Van Loo stelt dat het voornamelijk gaat om een ultieme, landelijke gerichte, poging om armen in hun eigen onderhoud te laten voorzien.

Politiek historica Frances Gouda stelt, net als Nijenhuis, dat men eind 19^e eeuw probeerde armen te Verlichten. Zij vergelijkt de houding van Nederland tegenover armoede met de Franse houding en stelt dat Nederland armoede zag als het bewijs, dat de Nederlandse natie niet volledig in staat was haar plek in de internationale handel op te eisen.¹³ Dit is opvallend want armoede wordt dan gezien als iets dat ontstaat buiten de schuld van de armen om, maar toch wordt de oplossing gezien in het Verlichten van de armen. De oplossing staat dus volledig los van de oorzaak.

De Maatschappij van Weldadigheid is volgens Albert Schrauwers, economisch antropoloog, onderdeel van het Verlicht absolutistische beleid van Willem I. Hij stelt dat Willem I de Maatschappij van Weldadigheid via een corporatie heeft opgericht, buiten de jurisdictie van het parlement. Hiermee wordt de armenzorg van het lokale, naar het nationale niveau getild. Deze koninklijke corporatie heeft volgens Schrauwers twee doelen: (1) de kapitalistische transformatie van Oost-Nederland, en (2) het verlagen van de kosten die de

⁹ Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 6-8, 21, 556.

¹⁰ Herman Nijenhuis, *Volksopvoeding tussen elite en massa. Een geschiedenis van volwasseneneducatie in Nederland* (Amsterdam, 1981), 7-8, 21-22.

¹¹ J.M.G.M. Brinkhoff, *Herdenking honderdjarig bestaan R.K. parochiaal armbestuur te Nijmegen: 1857-1957* (Nijmegen, 1957); Vincentius Vereniging Nijmegen, 'Geschiedenis', <<http://www.vincentiusnijmegen.nl/geschiedenis/>> [geraadpleegd 1-12-2017].

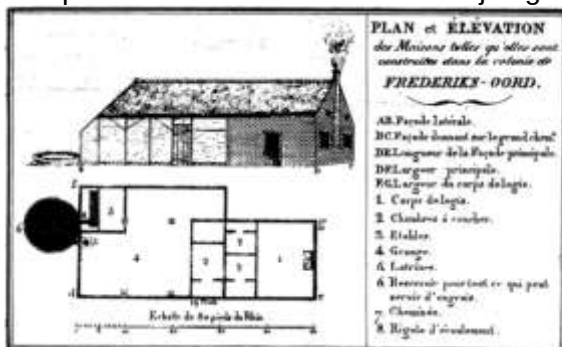
¹² L.F. van Loo, 'Den arme gegeven'. *Een beschrijving van armoede, armenzorg en sociale zekerheid in Nederland, 1784-1965* (Amsterdam, 1981), 9, 35, 42.

¹³ J.R. Lehnig, 'Review: Poverty and political culture: The rhetoric of social welfare in the Netherlands and France, 1815-1854, Frances Gouda', *The Journal of Modern History* 69:2 (1997), 324-325, alhier 324-325.

administratie van paupers met zich meebracht, Schrauwers stelt de doelen van de Maatschappij dus veel praktischer voor dan de meeste andere auteurs.¹⁴

Schrauwers stelt dat de structuur van de Maatschappij van Weldadigheid vergelijkbaar is met de VOC.¹⁵ Schrauwers trekt het perspectief dus breder, naar de koloniën, maar werkt dit nauwelijks uit. Dit wordt wel duidelijk uitgewerkt door historica Elise van Nederveen Meerkerk die, net als Schrauwers, stelt dat, sinds de vorming van het Koninkrijk der Nederlanden in 1815, armoede op nationaal en imperiaal niveau aangepakt werd. Johannes van den Bosch, oprichter van de Maatschappij, heeft de invulling van de koloniën volgens Van Nederveen Meerkerk gebaseerd op zijn ervaringen in Indische plantages. De Indiërs hoefden maar enkele uren per dag te werken om in hun behoeften te kunnen voorzien maar moesten nu ook voor de markt gaan produceren. De Nederlandse armen werden gezien als mensen die niet wilden werken voor hun geld, zij hielden liever hun hand op bij liefdadigheidsinstellingen. Beide groepen deden dus niet meer dan strikt noodzakelijk was en moesten volgens Van den Bosch getransformeerd worden van lui naar productief.¹⁶

Bovenstaande gaat voornamelijk in op de algemene doelen van de Maatschappij van Weldadigheid. Het geeft aan dat er werd geprobeerd de armen opnieuw op te voeden. Hoe het leven in de kolonie er uitzag is goed beschreven in de werken van de journalisten Suzanna Jansen en Wil Schackmann. Bijna alle kolonisten, ook die uit Nijmegen, kwamen via Amsterdam, over zee, naar Drenthe. Voor de tocht op zee kreeg iedereen een half brood, een half pond kaas en een kruik bier mee. Zodra de gezinnen aankwamen kregen zij twee kledingpakketten, een voor de zondagen en een voor doordeweeks. Alle kolonisten kregen blauwe, uniforme kleding. Het idee hierachter was dat de kolonisten dan een 'behagelijk voorkomen' kregen en hun gedrag hier hopelijk op zouden aanpassen, verder werd desertie uit de kolonie hierdoor bemoeilijkt. Iedere familie, die gemiddeld uit zeven personen bestond, kreeg in Frederiksoord een stenen woning van ongeveer twintig vierkante meter. De benedenruimte was een grote open ruimte met een open stookplaats waarop gekookt kon worden, er was een losse trap naar de zolder met daarop twee slaapkamertjes met bedsteden. De huizen waren haastig gebouwd waardoor er op verschillende plekken kieren ontstonden. Het huis was bij aankomst al ingericht, er stonden enkele meubels, was kookgerei aanwezig maar ook dingen als een dwelil, boender, hark, mestvork en kruiwagen ontbraken niet. Daarnaast kreeg ieder gezin een wastobbe, zeepbak, twee handdoeken en een spiegel. Het idee achter deze inrichting is gelijk met die achter de kleding: Als mensen nette spullen hebben zullen ze zich netjes gedragen.¹⁷

Tekening en plattegrond van een huis in Frederiksoord.

Foto van een huis in Frederiksoord, foto genomen tussen 1940 en 1950.

¹⁴ Schrauwers, Albert, 'A genealogy of corporate governmentality in the realm of the 'merchant-king': the Netherlands Trading Company and the management of Dutch paupers, *Economy and Society* 40:3 (2011), 373-398, alhier 376-377, 380, 383.

¹⁵ Ibidem, 380.

¹⁶ Elise van Nederveen Meerkerk, 'Grammar of difference? The Dutch colonial state, labour policies, and social norms on work and gender, c. 1800-1940', *IRSH* 61 (2016), 137-164, alhier 14, 141-145

¹⁷ Wil Schackmann, *De kinderkolonie. 'Tot een werkzaam leven opgeleid': De wezen van Veenhuizen (1824-1859)* (Amsterdam/Antwerpen, 2016), 19; Wil Schackmann, *De proefkolonie. Vlijt, vaderlijke tucht en het weldadig karakter onzer natie* (Amsterdam, 2006), 21, 31-35.

Op werkdagen, zes keer per week, werden de kolonisten in de winter om zes uur 's morgens gewekt, zij kregen dan een uur de tijd om de huisarbeid te verrichten en moesten zich daarna melden voor het appèl. In de zomer werd dit een uur vervroegd. Daarna kregen de nieuwe kolonisten les in landbouwwerkzaamheden. De kolonisten moesten op een rij staan, de onderwijzer deed het werk voor en de kolonisten moesten dit een voor een herhalen. Speciaal voor de kolonie zijn er werkliederen geschreven als 'De vrolijke kolonist' en 'Frederiksoord hoezee'. Mannen en grote jongens werkten op het land, vrouwen en grote meisjes sponnen en de kleine kinderen moesten naar school. Ieder gezin had twee spinnenwielen gekregen waarop vrouwen en meisjes vlas moesten spinnen en jongens wol. Van kinderen vanaf zes jaar werd een arbeidsprestatie verwacht. Toen de kolonie net in gebruik werd genomen was de kolonieschool nog niet afgebouwd, dit hield in dat enkel de kleinsten naar school gingen. Zij moesten daarvoor naar Vledder maar dit vond het bestuur van de kolonie te ver voor de oudere kinderen, zij zouden het niet redden na de land- of spinarbeid nog naar Vledder te gaan. De kolonie stelde arbeid dus boven onderwijs. Toen de school afgebouwd was moesten de jongvolwassenen, vanaf 14 jaar, één uur per dag avondonderwijs volgen, alle kinderen vanaf zes jaar moesten naar school.¹⁸ De kinderen in de leeftijdscategorie van zes tot veertien jaar moesten dus overdag naar school maar waren ook tot arbeid verplicht, de verhoudingen hierin zijn onduidelijk.

Op zondag konden de kolonisten hun pet verruilen voor een hoed, de zondag was bedoeld voor kerkgang en rust. De maatschappij was neutraal op gebied van godsdienst maar vond kerkgang wel belangrijk. Protestantse kolonisten bezochten om de veertien dagen de kerk in Vledder, daarna volgden de kinderen lessen aan de zondagsschool. Katholieke en joodse kolonisten moesten een stuk verder van huis, zij gingen naar de kerk in Steenwijk. De maatschappij stelde vast dat deze diensten ijverig bezocht worden maar Schackmann zet hier, wegens de afstand, vraagtekens bij. Joden mochten ook op zaterdag een rustdag houden, maar op zondag werd er algemeen niet gewerkt. Om deze gemiste dag goed te maken moesten de joodse kolonisten iedere dag anderhalf uur langer werken.¹⁹

Volgens Van den Bosch kun je mens en natuur naar je hand zetten en op die manier tot nut maken. Alle kolonisten, en dus ook kinderen, werden dan ook tot een arbeidzaam leven opgeleid. Gedurende hun verblijf in de koloniën waren zij tot arbeid verplicht. Volgens de Maatschappij hadden kolonistenkinderen door dit beleid goede kansen op werk buiten de kolonie. Kolonistenjongens stonden volgens de Maatschappij bekend als de beste spitters van grond en de dienstmeisjes die uit de kolonie afkomstig waren stonden bekend als bescheiden en dienstvaardig en stelden zich ondergeschikt op. Op basis hiervan zouden de meisjes werk vinden, ondanks dat de meesten onbekend waren met huiselijk werk.²⁰

Nijenhuis bevestigt dit beeld door te stellen dat kolonistenkinderen, wanneer zij meerderjarig zijn, de kolonie dienen te verlaten, door buiten de kolonie te gaan werken als dienstbode, huisknecht, soldaat of landarbeider. Slechts een minderheid kon in de kolonie blijven als ambtenaar of onderwijzer.²¹ In het werk van Kloosterhuis wordt gesteld dat kolonistenkinderen op de dag van hun huwelijk uit de kolonie werden ontslagen. Zij stelt dat ongeveer twintig procent van de kinderen na hun huwelijk opnieuw als kolonist wordt aangenomen, maar geeft ook aan dat er desperado-koloniën ontstonden dicht bij de koloniën, nederzettingen van kolonistenkinderen die woonden in primitieve heideplaggen. Daarnaast blijkt dat gehuwde kolonistenkinderen, na een korte periode buiten de kolonie, regelmatig terugkeerden naar de kolonie.²²

Nijenhuis en Kloosterhuis geven dus aan dat het de bedoeling was dat kinderen de kolonie zouden verlaten. De kolonies waren dus voornamelijk gericht op volwassenen. Dat een significant deel van de kolonistenkinderen zich ophield in desperado-koloniën en waar

¹⁸ Schackmann, *De kinderkolonie*, 21, 45-46, 52-55, 70, 105; Suzanna Jansen, *Het pauperparadijs: een familiegeschiedenis* (Amsterdam, 2008), 68.

¹⁹ Schackmann, *De proefkolonie*, 70, 87-89.

²⁰ Schackmann, *De kinderkolonie*, 19; Jansen, *Het pauperparadijs*, 40, 89.

²¹ Nijenhuis, *Volksopvoeding*, 20.

²² Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 210, 216-217, 556.

mogelijk terugkeerden naar de koloniën roept de vraag op of kinderen wel een goede kans hadden om buiten de kolonie te leven. Aangezien de Maatschappij van Weldadigheid gericht was op volwassenen is het niet vreemd dat deze vraag in onderzoeken naar de Maatschappij nog niet veelvuldig aan bod is gekomen. Toch is het interessant om te onderzoeken wat de invloed van (het beleid van) de koloniën van weldadigheid was, op de latere levensloop van kinderen. Dit thema staat centraal in dit onderzoek.

Wat was het beleid vanuit de Maatschappij van Weldadigheid omtrent kinderen van vrije kolonisten?

In dit hoofdstuk ga ik proberen te achterhalen wat het beleid was vanuit de Maatschappij van Weldadigheid omtrent kinderen van vrije kolonisten, allereerst ten aanzien van het onderwijs. In de kolonie was er, vanaf 1830, sprake van leerplicht.²³ Dit is vooruitstrevend als je bedenkt dat in Nederland de algemene leerplicht pas in 1901 is ingevoerd.²⁴ In dit hoofdstuk wordt besproken wat deze leerplicht inhield en waaruit het onderwijs bestond. Vervolgens wordt gekeken naar het beleid van de maatschappij inzake huwelijken. Kolonisten, en dus ook kinderen van kolonisten, moesten voor het sluiten van een huwelijk toestemming vragen aan de 'permanente commissie personen'. Wanneer kolonisten trouwden zonder toestemming werd dit gezien als deserteren.²⁵ Welke invloed heeft het wel, of juist niet, vragen van toestemming voor een huwelijk op de verdere levensloop van kinderen? Op welke grond werden huwelijken geaccepteerd? Het onderwijs was belangrijk in de vorming van de koloniale jeugd en bood de jeugd dus ook een basis voor hun toekomstige leven. Het huwelijk was een belangrijk startpunt in hun volwassen leven. Ten slotte gaat dit hoofdstuk in op de mogelijkheden die kinderen hebben om werk te zoeken buiten de kolonie. Door het beleid rondom deze onderwerpen te achterhalen hoop ik een duidelijk beeld te schetsen omtrent de houding van de Maatschappij van Weldadigheid tegenover deze kinderen.

Beleid ten aanzien van onderwijs

De leerplicht, die in de kolonie in 1830 is ingevoerd om schoolverzuim tegen te gaan, paste heel goed bij de doelstelling van de maatschappij. Het doel van de Maatschappij van Weldadigheid was hoofdzakelijk om de toestand van de armen en lagere volksklassen te verbeteren. Met behulp van arbeid, onderhoud en onderwijs werden zij opgeleid tot een hogere beschaving, verlichting en weldadigheid.²⁶ Om de kolonisten te verheffen was het onderwijs in de vrije koloniën gebaseerd op de pedagogische opvattingen van de Zwitserse filantroop en educatieve vernieuwer Philipp Emanuel von Fellenberg.²⁷ Van den Bosch heeft Von Fellenberg bezocht in zijn landbouwkundige opvoedingsinstituut op het landgoed Hofwyl, vlakbij Bern. In dit instituut werd lichamelijke oefening, productieve arbeid, verstandelijk onderwijs en zedelijke vorming als een geheel gepresenteerd. Zedelijkheid stond volgens Von Fellenberg aan de grondslag van alle kennis. Dit resulteerde in praktijkgericht onderwijs waarbij lessen werden afgewisseld met handenarbeid.²⁸

Het onderwijs moest kinderen opleiden tot vlijtige werkers en hen beschaven en goede zeden bijbrengen, het was gericht op het vormen van mensen, geschikt om in de gewone maatschappij te functioneren.²⁹ De kinderen moesten een elementaire kennis van de wetenschap krijgen, lezen, schrijven, rekenen, de beginselen van aardrijkskunde en geschiedenis leren en er moesten hen 'zedelijke indrukken' bijgebracht worden. Om hen deze indrukken bij te brengen kregen de kolonisten les in godsdienstige zedekunde en moet hen vaderlandsliefde worden bijgebracht. Verder werd geprobeerd de gezondheid en lichaamskracht van de kolonisten te verbeteren. Dit alles te samen leidde de kinderen op tot een arbeidzaam leven en bood de kolonisten een vooruitzicht op eigen grondbezitting, 'onder beding van een leerzaam en braaf gedrag'.³⁰ Dus wanneer kolonisten zich netjes gedroegen

²³ Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 284.

²⁴ Willemien Schenkeveld, *Het kinderwetje van Van Houten: sociale wetgeving in de negentiende eeuw* (Hilversum, 2003), 76.

²⁵ Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 210-211.

²⁶ R. de Windt, 'De Maatschappij van Weldadigheid', in: R. Berends e.a. (red.), *Arbeid ter Disciplineren en Bestrafing: Veenhuizen als onvrije kolonie van de Maatschappij van Weldadigheid, 1823-1859* (Zutphen, 1984), 10-32, alhier 19.

²⁷ R. de Windt, 'De Maatschappij van Weldadigheid', 21.

²⁸ Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 284; R. de Windt, 'De Maatschappij van Weldadigheid', 19-22.

²⁹ Schackmann, *De kinderkolonie*, 28; Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 220.

³⁰ R. de Windt, 'De Maatschappij van Weldadigheid', 22; Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 218; het onderwijs werd later nog uitgebreid met stijl, zang en natuurkunde.

en goed zouden leren, zouden zij in de toekomst grond kunnen bezitten. In deze opzet van het onderwijs is duidelijk de invloed van het systeem uit Hofwyl terug te zien: zedelijk en verstandelijk onderwijs, arbeid en lichamelijke oefening.

In 1818 kreeg Jan Hessels van Wolda opdracht om het onderwijs in de kolonie te organiseren. Hij rapporteerde vanaf toen, bij wijze van persoonlijke correspondentie, regelmatig aan de directeur en deed dan verslag van de mate waarin de kinderen de school bezocht hebben.³¹ Van Wolda stelde dat de onderwijzers zeer veel moeite hadden gehad om de kinderen tot zindelijkheid op hun lichaam en kleding te gewennen. Dit is hen uiteindelijk wel gelukt: "het is een zeldzaam geval, dat men thans meer kinderen op de scholen vindt, die niet schoon gewasschen zijn of, morsige en gescheurde kleren dragen"³², ook was de stiptheid van de kinderen aanzienlijk toegenomen.³³ In deze brieven verzocht Van Wolda de directeur ook om maatregelen om de schoolgang te bevorderen, voornamelijk in de zomerperiode wanneer er veel landarbeid was. Als dit niet mogelijk mocht blijken, zou Van Wolda graag in iedere kolonie een zondagsschool zien. Deze zondagsschool kon dan de vorderingen die de kinderen in de winter gemaakt hadden, proberen te behouden. Deze school zou ook bijdragen aan de zedelijke opvoeding van de kinderen.³⁴ De zondagsscholen zijn in 1824 opgericht en waren niet verplicht maar werden desondanks goed bezocht.³⁵ Zeden lijken voor Van Wolda dus het belangrijkste element in het onderwijs, dit wordt nog eens bevestigd door het verzoek om geen liedjeszangers en andere muzikanten meer toe te laten in de koloniën. Van Wolda constateerde dat de liederen algemeen geliefd waren, maar dat dit een nadelige invloed had op de kinderen. Om de goede zeden van de koloniale jeugd te bevorderen zou de kolonie geen muzikanten meer mogen toelaten.³⁶

Het beleid van Van Wolda lijkt vrij succesvol te zijn geweest, in juni 1822 rapporteerde Van Wolda dat verschillende kinderen, van de voor- en namiddagschool, ook de avondschool bezochten. Kolonisten, uit de eerste kolonie in Frederiksoord, begonnen volgens hem waar belang te hechten aan het schoolonderwijs. In de andere koloniën was het lastiger om kinderen aan het onafgebroken schoolgaan te wennen.³⁷ De schoolgang bleek toch onvoldoende en in 1830 werd dan ook de leerplicht in de koloniën ingesteld, daarnaast werd er avondonderwijs voor volwassenen georganiseerd. Alle kinderen dienden vijf dagen per week volledig dagonderwijs te volgen, wat betekende dat zij in totaal vier uur per dag naar school gingen. In de maanden mei, september en oktober konden kinderen in de leeftijd van 10-12 jaar verlof krijgen voor het poten en oogsten van aardappelen. In de periode van april tot en met oktober kon er één kind per gezin verlof krijgen om een koe te hoeden, wanneer er meerdere kinderen in een gezin waren moesten zij beurtelings een halve dag de koe hoeden. Kinderen die ouder waren dan twaalf jaar kregen avondonderwijs: jongens drie keer per week en meisjes twee keer per week. Vanaf 1845 kregen meisjes die ouder waren dan twaalf jaar in de winter, naast het avondonderwijs, 's middags lessen in nuttig handwerken van oudere kolonisten, de meeste jongens werden opgeleid voor textiel- en landarbeid.³⁸

Het lijkt nu eigenlijk of de kinderen niet veel onderwijs kregen, maar wanneer we dit vergelijken met andere plaatsen in Nederland deed de kolonie het best goed. In rapportages uit de periode 1850-1880 over het onderwijs in Nederland werd door onderwijzers geconstateerd dat ook kinderen onder de elf jaar van school werden gehaald om te werken. Kinderen rond de leeftijd van negen tot elf jaar waren buiten schooltijd mandenmakers,

³¹ Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 218.

³² Drents Archief Assen, 0186 Maatschappij van Weldadigheid, 2.1.1.2.3.2. Correspondentie: geagendeerde stukken, 47a-347 Ingekomen brieven; 5 maart 1818-29 december 1847, 62 juli-sep 1822, 468-469.

³³ Drents Archief Assen, 0186, 2.1.1.2.3.2., 47a-347, 468-469.

³⁴ Drents Archief Assen, 0186 Maatschappij van Weldadigheid, 2.1.1.2.3.2. Correspondentie: geagendeerde stukken, 47a-347 Ingekomen brieven; 5 maart 1818-29 december 1847, 61 apr-juni 1822, 681-682.

³⁵ Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 221.

³⁶ Drents Archief Assen, Correspondentie, 62 juli-sep 1822, 11-12.

³⁷ Drents Archief Assen, Correspondentie, 62 juli-sep 1822, 468-469; Drents Archief Assen, Correspondentie, 61 apr-juni 1822, 681-682; Schackmann, *De proefkolonie*, 335.

³⁸ Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 221, 284-285, 621.

schoenmakers of werkten in fabrieken: ook gingen veel kinderen die ouder waren dan negen jaar enkel 's winters naar school. Er was een enorme piek in het schoolverzuim rond de oogsttijd. Dit verzuim leidde rond 1870 tot de ontwikkeling van avondonderwijs in heel Nederland.³⁹ De kinderen in de kolonie hadden dus al eerder toegang tot avondonderwijs en waren eerder verplicht onderwijs te volgen. Wanneer de kinderen in de kolonie ongeoorloofd onderwijs verzuimden werd voor het hele gezin de wekelijkse hoeveelheid verstrekt brood verminderd, tevens konden verlofaanvragen geweigerd worden en uiteindelijk kon het gezin ontslagen worden uit de kolonie.⁴⁰ Er werd dus streng toegezien op verzuim, en het lijkt veilig om te stellen dat de kinderen in de kolonie meer onderwijs kregen dan de meeste andere kinderen in Nederland. Hiermee zouden ze in principe een goede start moeten hebben voor een leven buiten de kolonie, in de gewone maatschappij.

Tafel van Werkzaamheden					
Maandag	Dingsdag	Woensdag	Donnerdag	Vrijdag	Zaterdag
Voor den middag	Voor den middag	Voor den middag	Voor den middag	Voor den middag	Voor den middag
Leren	Leren	Opstel maken	Leren	Leren	Leren
Leren	Leren	Leren	Op de haren	Leren	Leren
Spellen	Spellen	Leren	Leren	Spellen	Leren
Leren	Leren	Handwerken	Leren	Leren	Leren
Leren	Leren	Leren	Leren	Leren	Leren
Leren	Leren	Leren	Leren	Leren	Leren
Na den middag					
Leren	Leren	Leren	Leren	Leren	Leren
Spellen	Spellen	Handwerken	Spellen	Spellen	Leren
Leren	Leren	Leren	Leren	Leren	Leren
Leren	Leren	Leren	Leren	Leren	Leren
Leren	Leren	Leren	Leren	Leren	Leren

Lesrooster van de school in Wortel, vrije kolonie in de Zuidelijk Nederlanden. Het lijkt waarschijnlijk dat het onderwijs in deze vrije kolonie op dezelfde principes gebaseerd is als het onderwijs in de vrije koloniën in de Noordelijke Nederlanden, daar zal het lesrooster er dan ook ongeveer hetzelfde uitgezien hebben.

Beleid ten aanzien van huwelijken

Wanneer kinderen meerderjarig werden, werden zij geacht de kolonie te verlaten. Volgens de Maatschappij zouden zij goed voorbereid zijn om in de gewone samenleving aan het werk te kunnen als dienstbode, huisknecht, soldaat of natuurlijk landarbeider.⁴¹ Aangezien alle gezinsleden als kolonisten werden gezien door de Maatschappij, konden zij echter niet tegen hun wil uit de kolonie worden verwijderd. De meeste kolonistenkinderen werden op hun huwelijksdag officieel ontslagen uit de kolonie. Ieder lid van een kolonistengezin moest voor

³⁹ Schenkeveld, *Het kinderwetje van Van Houten*, 22-23.

⁴⁰ Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 284, 285.

⁴¹ Nijenhuis, *Volksopvoeding tussen elite en massa*, 20, 199; Schakmann, *De proefkolonie*, 336.

het sluiten van een huwelijk toestemming vragen aan de permanente commissie personen.⁴² Het huwelijk is dus een gebruikelijke reden om de kolonie te verlaten en een leven in de gewone maatschappij op te starten. Doordat kolonisten hiervoor toestemming moesten vragen aan de Maatschappij had de permanente commissie personen invloed op het moment waarop kolonisten de kolonie verlieten.

Volgens de maatschappij was het wenselijk dat kinderen de kolonie verlieten zodra zij meerderjarig waren en de permanente commissie personen oordeelde dan ook dat ontslag pas verantwoord was vanaf 21 jaar. De kolonist moest in de kolonie hebben laten zien dat hij voldoende verantwoordelijkheidsgevoel bezat en dat hij vakbekwaam was. Wanneer de kolonisten niet in staat waren om het gewenste niveau te bereiken, werden zij meestal overgebracht naar de onvrije koloniën Veenhuizen of Ommerschans.⁴³ Bij een huwelijksaanvraag zal waarschijnlijk met bovenstaande eisen voor ontslag rekening gehouden zijn, aangezien een huwelijk automatisch leidde tot ontslag. De enige uitzonderingen op deze regel vormden gezinshoofden. Zij konden na hun huwelijk in de kolonie blijven. In de praktijk werden echter ook deze kinderen eerst ontslagen, om daarna als kolonist terug te worden aangenomen.⁴⁴ Het is niet duidelijk of zij ook aan de eisen voor ontslag moesten voldoen, maar dit lijkt waarschijnlijk, ook voor het beheren van een hoeve binnen de kolonie waren verantwoordelijkheidsgevoel en vakbekwaamheid van belang.

Een andere mogelijkheid om na het huwelijk in de kolonie te blijven was het sluiten van een huwelijk met een weduwe of een weduwnaar uit de kolonie. Voornamelijk weduwes werden hierdoor een begerenswaardige partij.⁴⁵ Buiten de kolonie was het voor jongens vrijwel onmogelijk om een eigen landbouwbedrijf te krijgen, als zij dit wel wilden was een huwelijk met een weduwe natuurlijk een makkelijke manier om een eigen hoeve te krijgen, zij het binnen de kolonie. Een andere manier was om in te trouwen bij één van de ouders, dit kon echter alleen wanneer een van de ouders al overleden was. Al deze regels zijn erop gericht om het aantal gezinnen in de koloniën niet door huwelijken te laten toenemen.⁴⁶ De bedoeling is duidelijk dat kinderen, wanneer zij trouwden, de kolonie zouden verlaten. Slechts voor twintig procent van de kinderen was na een huwelijk direct een plaats als kolonist en een klein deel daarvan kon binnen de kolonie als ambtenaar of onderwijzer werken.⁴⁷

Als kolonisten geen toestemming vroegen voor een huwelijk en toch trouwden kregen zij oneervol ontslag, dit werd gezien als desertie. Veel van deze mensen vestigden zich in de buurt van de kolonie in zogenaamde 'desperado-koloniën'. Dit waren nederzettingen van kolonistenkinderen met oneervol ontslag, zij bouwden dan een primitief onderkomen van heideplaggen op de gemeenschappelijke gronden van de oorspronkelijke lokale bevolking. De bevolking stond dit toe op basis van een oude ongeschreven wet, als de schoorsteen eenmaal had geroookt, mocht de hut blijven staan.⁴⁸ Het bestaan van deze desperado-koloniën roept de vraag op of kolonisten daadwerkelijk goed voorbereid waren op een leven buiten de kolonie. Binnen de kolonie kon je, zolang je je werk zo goed mogelijk deed, rekenen op een wekelijks verstrekking van brood, aardappelen en winkelbonnen. In de kolonie was er dus bestaanszekerheid en daarbuiten niet. Menig ex-kolonist moest in de zomer vele boerderijen aflopen in de hoop op wat werk, samen met vele anderen. Ook in de winter lag het werk niet voor het oprapen en moest men hopen op gunsten en liefdadigheid.⁴⁹ Dit in beschouwing genomen lijkt het of er voor kolonisten niet echt een toekomst was buiten de kolonie.

⁴² Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 210-213.

⁴³ Ibidem, 199-202.

⁴⁴ Ibidem, 210, 570; Schackmann, *De proefkolonie*, 362.

⁴⁵ Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 211.

⁴⁶ Jan Derk Dorgelo, *De koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid (1818-1859): Een landbouwkundig en sociaal-economisch experiment* (Assen, 1964), 18.

⁴⁷ Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 556; Nijenhuis, *Volksopvoeding tussen elite en massa*, 20.

⁴⁸ Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 211, 215-218.

⁴⁹ Schackmann, *De proefkolonie*, 371.

Bovenstaande gaat echter voornamelijk over kolonisten die deserteerden. Het zou logisch zijn dat, als kinderen ontslagen werden, de situatie anders was. Het is helaas onduidelijk of kinderen een soort uitzet kregen als zij ontslagen werden.⁵⁰ Wel zou het logisch zijn dat er voordelen zaten aan het vragen van toestemming voor een huwelijk, in plaats van zomaar te trouwen en te deserteren. Een aanzienlijk deel van de gehuwde kolonistenkinderen keerde na een aantal jaren buiten de kolonie geleefd te hebben terug naar de kolonie.⁵¹ Waarschijnlijk namen zij dan alsnog de kolonie van een van hun ouders over. Het zou niet onlogisch zijn dat dit enkel mogelijk was als je ontslagen was, maar dit is onduidelijk. Wanneer ouders te oud werden om hun hoeve te onderhouden konden zij ook ondergebracht worden bij kinderen buiten de kolonie. Zij kregen dan een toelage van de Maatschappij.⁵² Dit zou ook een moment kunnen zijn dat er onderscheid werd gemaakt tussen kinderen die gedeserteerd waren en degenen die met toestemming trouwden. De beslissing om toestemming te vragen voor een huwelijk zou dan latere kansen in de levensloop kunnen beïnvloeden.

Beleid ten aanzien van kinderen die buiten de kolonie wilden werken

Als kolonistenkinderen zonder huwelijksplannen de kolonie wilden verlaten om buiten de kolonie te werken, konden zij ook ontslagen worden als zij over voldoende vakbekwaamheid en verantwoordelijkheidsgevoel beschikten. Een probleem is echter dat de kinderen geen zekerheid op werk buiten de kolonie hadden en nadat zij ontslagen waren geen recht meer hadden om in de kolonie terug te keren. De maatschappij nam de meeste mensen, of zij nu ontslagen of gedeserteerd waren, wel terug op in de kolonie als zij niet al te lang weg geweest waren. Meestal kregen zij een tweede kans, soms werden ze echter naar de onvrije koloniën Veenhuizen of Ommerschans gestuurd.⁵³

Vanaf 1829 besloot de maatschappij om kolonistenkinderen de mogelijkheid te geven buiten de kolonie op zoek te gaan naar werk, zonder direct ontslagen te worden. Op verzoek van de ouders konden kinderen groot verlof krijgen, drie maanden, indien het gezin het zonder de hulp van het kind kon redden. Hiervoor golden dezelfde voorwaarden als voor ontslag. Als zij na drie maanden niet terug gekeerd waren, werden zij als ontslagen beschouwd.⁵⁴ Dit bood de kolonisten de mogelijkheid om een bestaan buiten de kolonie op te bouwen, zonder direct hun bestaanszekerheid binnen de kolonie op te geven.

Om werk te zoeken buiten de kolonie moesten de kinderen ook echt de kolonie verlaten. Het leven in de kolonie was vrij geïsoleerd en het was daardoor lastig om contacten buiten de kolonie te onderhouden. Enkel tijdens het kerkbezoek konden de kolonisten de kolonie verlaten.⁵⁵ Vóór 1820 werd er nog wel eens wat gekocht buiten de kolonie maar door de invoer van koloniaal geld, dat alleen in de koloniale winkels besteed kon worden, werd dit vrijwel onmogelijk. De enige contacten die er naast het kerkbezoek waren, was het 's nachts ruilen van een gedeelte van de oogst voor drank en snoep.⁵⁶ Dit lijken vrij zeldzame contacten te zijn geweest. Het resulteerde erin dat kinderen die op zoek gingen naar werk, veelal terugkeerden naar hun oorspronkelijke woonplaats, of die van hun ouders.⁵⁷

⁵⁰ Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 213.

⁵¹ Ibidem, 217.

⁵² Ibidem, 568.

⁵³ Ibidem, 209.

⁵⁴ Dorgelo, *De koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid*, 18.

⁵⁵ Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 195-196.

⁵⁶ R. de Windt, 'De Maatschappij van Weldadigheid', 25-26.

⁵⁷ Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 212.

Levenslopen van kinderen die opgroeiden in de kolonie

Door het achterhalen van zoveel mogelijk persoonlijke gegevens van kolonistenkinderen, op belangrijke momenten in hun levensloop, wil ik proberen een zo compleet mogelijk beeld te schetsen van het leven van de kinderen. Het startpunt hiervoor is hun huwelijk, omdat dit het moment is waarop het zelfstandig, volwassen leven startte. Hierbij ga ik letten op waar de huwelijkspartners vandaan komen en welke beroepen zij op dat moment hadden. Daarna ga ik kijken naar de geboorte van kinderen in dat huwelijk. De focus daarbij ligt op de woonplaats en het beroep van de ouders. Ten slotte ga ik kijken naar de overlijdensakte waarbij ik vooral ga letten op de woonplaats en het beroep van de overledene. De woonplaats wordt bekeken om te achterhalen of kolonistenkinderen zich in de buurt van de kolonie vestigen, in de plaats van herkomst of ergens anders. Het beroep wordt onderzocht om te achterhalen of kinderen een beroep gingen uitoefenen dat verwant is aan datgene wat zij in de kolonie geleerd hadden. De gehele levensloop wordt bekeken aan de hand van akten van de burgerlijke stand waarbij van de mensen die bij de aangifte aanwezig waren veel informatie vermeld is zodat deze mensen achteraf goed te identificeren waren.⁵⁸ De akten geven natuurlijk niet altijd een volledig beeld. Het kan natuurlijk zo zijn dat er tussen de momenten van de levensloop wijzigingen plaatsvonden, soms zullen deze later alsnog terugkomen in de levensloop maar soms zullen zulke veranderingen verborgen blijven. Van mensen die huwden en veel kinderen kregen zal meer informatie beschikbaar zijn dan van mensen die ongehuwd bleven of geen kinderen kregen. De belangrijke momenten in de levensloop, zoals huwelijken en geboorten, worden echter altijd bijgehouden in de burgerlijke stand. De gegevens van de burgerlijke stand worden aangevuld met de gegevens die verzameld zijn door de Maatschappij van Weldadigheid. In totaal worden vijf kolonistenkinderen onderzocht die met elkaar gemeen hebben dat zij voordat zij in de kolonie kwamen, in Nijmegen woonden. Er is gekozen voor dit extra gemeenschappelijke kenmerk zodat de kinderen verderop in dit onderzoek vergeleken kunnen worden met een groep arme kinderen in Nijmegen. Het betreft een verkennend onderzoek, om een representatief onderzoek uit te voeren is uitgebreider onderzoek nodig waar hier geen ruimte voor is, daarom is ervoor gekozen slechts vijf kolonistenkinderen te onderzoeken. Binnen de groep Nijmeegse kolonisten zijn deze kinderen willekeurig uitgekozen.

Albertus Lucassen

Albertus Lucassen is geboren op 12 juli 1816 in Nijmegen en op 2 november 1818 met zijn ouders, Lucas Lucassen en Matilda Mulder, in Frederiksoord aangekomen.⁵⁹ In 1837 had Albertus zijn dienstplicht vervuld waarna hij terugkeerde naar de kolonie. In 1838 trouwde hij met koloniale dochter Hendrina Hillen uit Wilhelminaoord, beiden werden op dat moment ontslagen uit de kolonie, maar ook direct weer geplaatst als kolonisten in Frederiksoord.⁶⁰ Albertus en Hendrina hebben samen elf kinderen gekregen.⁶¹ Bij de geboorte van hun eerste twee kinderen staat als beroep van Albertus 'kolonist' genoteerd, bij de geboorte van het

⁵⁸ Jan Kok, 'Sources for the historical demography of The Netherlands in the 19th and early 20th centuries', *virtual knowledge studio* <<http://www.virtualknowledgestudio.nl/staff/jan-kok/sourceskok.pdf>> [geraadpleegd 10-01-2018], 1-2.

⁵⁹ Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Lucas Lucassen' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=79757617-f792-8fc8-24a4-03c9fd66c3e6>> [geraadpleegd 04-01-2018]; Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Albertus Lucassen' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=70a7cf8d-19d0-bda8-00e9-50dc88f33cce>> [geraadpleegd 04-01-2018].

⁶⁰ Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Lucas Lucassen' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=f39066fc-3064-efe2-5e09-567e6c4ae69f>> [geraadpleegd 04-01-2018]; Drents Archief Assen, 0166.028, 1838, 13, huwelijk Hendrina Catharina Hille en Albertus Lucassen.

⁶¹ Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Lucas Lucassen' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=f39066fc-3064-efe2-5e09-567e6c4ae69f>> [geraadpleegd 04-01-2018].

derde kind in 1843 staat hier echter 'arbeider'.⁶² In 1844 werd Albertus aangesteld als wijkmeester. Dit beroep zien we vanaf dan ook terug in de geboorteakten van de volgende vijf kinderen. Helaas stierven in deze periode, op 24 en 25 april 1848, twee zoons.⁶³ In 1854 werd Albertus ontslagen als wijkmeester en geplaatst als vrijboer. Vanaf dan werd zijn beroep dan ook weer genoteerd als 'kolonist' en een keer als 'kolonist vrijboer'.⁶⁴ Vanaf 1860 hield dit in dat Albertus ieder jaar zestig gulden aan de Maatschappij moest betalen voor de huur en het onderhoud van het huis, het gebruik en de verwisseling van de, door de Maatschappij verstrekte, koe, de kosten voor het onderwijs geneeskundige verzorging.⁶⁵ In 1867 is Albertus ontslagen als kolonist en naar Almelo vertrokken met zijn gezin.⁶⁶ Het is niet duidelijk hoeveel van de negen nog levende kinderen er meegingen naar Almelo. Uiteindelijk stierf Albertus Lucassen toen hij zevenenzeventig was in Almelo, zijn beroep werd bij dit laatste moment in zijn levensloop genoteerd als schipper.

Albertus Lucassen lijkt dus een perfecte kolonist. Na een succesvolle periode als zelfstandige kolonist wordt hij gepromoveerd tot wijkmeester om daarna tot vrijboer benoemd te worden. Opvallend zijn wel de periodes tussen deze beroepen, een jaar voor de benoeming tot wijkmeester werd 'arbeider' als zijn beroep genoteerd, in plaats van kolonist. Ook tussen het moment van ontslag als wijkmeester, 18 juli 1853 en het moment waarop Albertus tot vrijboer werd benoemd, 9 september 1854, zit ruim dertien maanden.⁶⁷ Het vertrek uit de kolonie kan te maken hebben gehad met het veranderde karakter van de kolonie in 1859.⁶⁸ De keuze om naar Almelo te vertrekken is ook opvallend, veel kolonisten vestigden zich in de directe omgeving van de kolonie of in de plaats waar zij vandaan kwamen.⁶⁹ Noch Albertus Lucassen, noch Hendrina Hillen kwamen uit Almelo.⁷⁰ Het beroep van Albertus in Almelo, schipper, lijkt ook niet te passen bij zijn verleden als kolonist.

Hendrikus van Limbeek

Van Limbeek is op 15 augustus 1803 geboren in Gendt (Gelderland) en gedoopt in Hulhuizen.⁷¹ Samen met zijn ouders, Hendrina Hoedemaker en Bernardus van Limbeek, is hij op 10 juli 1820 vanuit Nijmegen naar Frederiksoord gekomen. Hij is in 1828 in aanraking

⁶² Drents Archief Assen, 0165.028, 1839, 33, Geboorte Mechtilda Johanna Lucassen; Drents Archief Assen, 0165.028, 1840, 52, geboorte Jacobus Johannes Lucassen; Drents Archief Assen, 0165.028, 1843, 3, geboorte Margareta Adriana Lucassen.

⁶³ Drents Archief Assen, 0165.028, 1845, 21, Geboorte Lucas Wilhelmus Lucassen; Drents Archief Assen, 0165.028, 1847, 21, geboorte Casper Selvester Lucassen; Drents Archief Assen, 0165.028, 1849, 8, geboorte Adariana Maria Lucassen; Drents Archief Assen, 0165.028, 1851, 14, Hendrikus Franciscus Lucassen; Drents Archief Assen, 0165.028, 1853, 7, geboorte Johanna Heindrina Lucassen; Drents Archief Assen, 0167.028, 1848, 21, Overlijden Lucas Wilhelmus Lucassen; Drents Archief Assen, 0167.028, 1848, 22, Overlijden Kassies Lucassen.

⁶⁴ Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Lucas Lucassen' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=f39066fc-3064-efe2-5e09-567e6c4ae69f>> [geraadpleegd 04-01-2018]; Drents Archief Assen, 0165.028, 1855, 16, geboorte Louisa Maria Sophia Lucassen; Drents Archief Assen, 0165.028, 1857, 46, geboorte Agatha Lucassen; Drents Archief Assen, 0165.028, 1859, 17, geboorte Lukas Wilhelmus Lucassen.

⁶⁵ Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 299.

⁶⁶ Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Lucas Lucassen' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=f39066fc-3064-efe2-5e09-567e6c4ae69f>> [geraadpleegd 04-01-2018].

⁶⁷ Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Lucas Lucassen' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=f39066fc-3064-efe2-5e09-567e6c4ae69f>> [geraadpleegd 04-01-2018].

⁶⁸ R. de Windt, 'De Maatschappij van Weldadigheid', 33.

⁶⁹ Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën*, 210-218.

⁷⁰ Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Albertus Lucassen' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=70a7cf8d-19d0-bda8-00e9-50dc88f33cce>> [geraadpleegd 04-01-2018]; Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Hendrina Cathar. Hillen' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=22684fa3-c8f1-ffde-9c79-56587dfef565>> [geraadpleegd 04-01-2018].

⁷¹ Drents Archief Assen, 0167.016, 1888, 96, overlijden Hendrikus van Limbeek; Gelders Archief Arnhem, 0176, 774, 20.2, doop Henricus van Limbeek.

gekomen met de politieke rechter en heeft daardoor de kolonie een half jaar verlaten. Nadat hij terug kwam in de kolonie, werd hij in 1830 remplaceant bij de nationale militie. In 1835 keerde hij opnieuw terug naar de kolonie om vanaf 19 mei 1836 definitief ontslagen te worden.⁷² Kort daarna trouwde Hendrikus met Anna Maria Baade, geboren in Amsterdam en wonende te Frederiksoord. Beiden geven als beroep 'kolonist' op maar beiden zijn dan al enige tijd ontslagen, Hendrikus vanaf 19 mei en Anna Maria vanaf 7 mei.⁷³ Opvallend is dat in de huwelijksakte door Hendrikus is verklaard dat hij niet kon schrijven. In de huwelijksakte is ook opgenomen dat er voor het huwelijk toestemming gevraagd is aan 'de heer kolonel kommanderende de zevende afdeeling infanterie'.⁷⁴ Onduidelijk is of dit gebruikelijk was en of dat dit ter vervanging van toestemming van de permanente commissie personen gezien mag worden. Dit lijkt niet waarschijnlijk omdat het huwelijk niet als ontslagreden is vermeld. Op 16 mei 1872 sterft Anna Maria, in de overlijdensakte staat vermeld dat zij geen beroep had en haar woonplaats onbekend was, maar dat zij verblijf hield in Veenhuizen, waar zij is overleden.⁷⁵ Op 24 november 1888 is Hendrikus van Limbeek in Veenhuizen overleden, hij woonde destijds aldaar.⁷⁶ Hendrikus en Anna Maria lijken geen kinderen te hebben gekregen.⁷⁷

Hendrikus van Limbeek lijkt te zijn gedeserteerd met zijn vrouw. Zij zijn na hun huwelijk nauwelijks meer te volgen in de boeken van de burgerlijke stand. Opvallend is dat bij het overlijden van Anna Maria Baade er vermeld is dat de woonplaats onbekend is. Hierdoor lijkt het aannemelijk dat zij na hun huwelijk in een van de desperado-koloniën zijn gaan wonen en aan het einde van hun leven zijn opgenomen in een van de rijksinstellingen in Veenhuizen. Reden voor deze minder succesvolle transitie kan zijn geweest dat Hendrikus al relatief oud was toen hij in de kolonie terecht kwam, namelijk zestien jaar en dus relatief weinig onderwijs in de kolonie heeft genoten.

Hendrina Hol

Hendrina Hol is op 21 mei 1843 geboren in Nijmegen en op 11 oktober 1849, met haar ouders, in Frederiksoord aangekomen.⁷⁸ Op 21 maart 1866 verliet Hendrina Hol de kolonie, in eerste instantie was zij drie maanden met verlof. Hendrina keerde echter niet meer terug naar de kolonie en werd als gevolg daarvan ontslagen.⁷⁹ Waarschijnlijk heeft Hendrina haar verlof gebruikt om werk te zoeken en is dit gelukt. Ruim een jaar later, op 27 juli 1867, trouwde Hendrina Hol met Frederikus Lühring, een wever uit Borculo. Op deze akte staat helaas geen beroep van Hendrina vermeld.⁸⁰ Het lijkt waarschijnlijk dat Hendrina en Frederikus beiden in Almelo werkten en elkaar daar hebben leren kennen. Hendrina kreeg in de periode 1868-1875 vier kinderen, waarvan er een stierf. Op de aktes uit deze periode

⁷² Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Hendrikus van Limbeek'

<<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=86d575be-02e9-d4b4-3489-87da30ff561f>> [geraadpleegd 04-01-2018].

⁷³ Drents Archief Assen, 0166.028, 1836, 13, huwelijk Hendrikus van Limbeek en Anna Maria Baade; Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Hendrikus van Limbeek'

<<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=86d575be-02e9-d4b4-3489-87da30ff561f>> [geraadpleegd 04-01-2018]; Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Anna Maria Baade'

<<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=6164e493-a1ec-4637-cf5a-cad18cbd8c14>> [geraadpleegd 04-01-2018].

⁷⁴ Drents Archief Assen, 0166.028, 1836, 13, huwelijk Hendrikus van Limbeek en Anna Maria Baade.

⁷⁵ Drents Archief Assen, 0167.016, 1872, 58, overlijden Anna Maria Baade.

⁷⁶ Drents Archief Assen, 0167.016, 1888, 96, overlijden Hendrikus van Limbeek.

⁷⁷ Ervan uitgaande dat zij enkel in Frederiksoord (gemeente Vledder) en Veenhuizen (gemeente Norg) hebben gewoond, waar geen geboorteakten zijn gevonden waarin Hendrikus van Limbeek of Anna Maria Baade vermeld zijn.

⁷⁸ Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Hendrina Hol'

<<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=71516bf6-a8b0-8b5d-3374-d9286367ee5d>> [geraadpleegd 04-01-2018]; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1004, 296, geboorte Hendrina Hol.

⁷⁹ Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Hendrina Hol'

<<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=71516bf6-a8b0-8b5d-3374-d9286367ee5d>> [geraadpleegd 04-01-2018].

⁸⁰ Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 283, 39, huwelijk Frederikus Lühring en Hendrina Hol.

staat genoteerd dat Hendrina 'zonder beroep' was en Frederikus wever was.⁸¹ Hierna verdwijnen zowel Hendrina als Frederikus uit het archiefmateriaal. Dit komt waarschijnlijk doordat zij geen kinderen meer hebben gekregen, maar vreemd is dat er voor beiden ook geen overlijdensakte beschikbaar is.

Hendrina heeft dus gebruik gemaakt van de mogelijkheid om buiten de kolonie een bestaan op te bouwen, zonder haar recht op opvang in de kolonie op te geven. Zij is hierin binnen de gestelde periode van drie maanden geslaagd en heeft toen succesvol een leven buiten de kolonie opgebouwd. Ondanks dat we niet weten hoe zij na 1875 geleefd hebben, lijkt de conclusie dat Hendrina een succesvolle kolonist was gepast.

Geertruida R. Bastiaans

Op 22 oktober 1832 is Geertruida Regina Bastiaans geboren in Nijmegen als dochter van Henricus Bastiaans en Theodora Stevens. In 1845 is zij met haar ouders in Willemsoord aangekomen. In 1857 werd zij ontslagen en trouwde ze met kolonist Jacobus Nicolaas Kleijnee uit Willemsoord.⁸² Opvallend is echter dat Jacobus pas in 1862 ontslagen werd uit de kolonie om direct weer geplaatst te worden als kolonist op de hoeve van zijn ouders. Jacobus nam dus de hoeve van zijn ouders over.⁸³ Bij de plaatsing als kolonist op 1862 werd echter bij zowel Geertruida als Jacobus genoteerd dat zij afkomstig waren uit Steenwijkerwold (nabij Willemsoord).⁸⁴ Het is dus waarschijnlijk dat Geertruida na haar huwelijk, samen met Jacobus, zich in Steenwijkerwold heeft gevestigd, waarom Jacobus niet ontslagen is bij het huwelijk is onduidelijk.

Volgens de Maatschappij zijn uit dit huwelijk twee kinderen voortgekomen maar er staat slechts een kind in de kolonie geregistreerd. In 1858 hebben Geertruida en Jacobus een dochter gekregen, Helena Petronella Kleijnee, zij woonden destijds in Peperga (nabij Willemsoord).⁸⁵ Op 8 januari 1881 trouwde Helena met Abraham van der Linden, afkomstig uit Frederiksoord. Beiden werden op dat moment ontslagen uit de kolonie en direct weer als kolonist geplaatst bij Geertruida en Jacobus.⁸⁶ In 1908 stierf Geertruida in Willemsoord, destijds zonder beroep en nadat in 1926 ook Jacobus in Willemsoord stierf kocht Abraham in 1927 de hoeve van zijn schoonouders en werd daarmee zelfstandig.⁸⁷ Geertruida heeft dus, bijna heel haar leven in de kolonie gewoond.

⁸¹ Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 33, 111, geboorte Hermannus Gerardus Lühring; Historisch centrum Overijssel Zwolle, 0123, 253, 16, geboorte Maria Fredrika Lühring; Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 253, 19, geboorte Maria Franciska Luhring; Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 254, 115, geboorte Hendrina Maria Lühring; Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 460, 46, overlijden Maria Franciska Luhring.

⁸² Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Geertruida R. Bastiaans' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=b89a816f-c606-c9bb-8746-5b852733feae>> [geraadpleegd 04-01-2018]; Gelders Archief Arnhem, 0207, 998, 442, geboorte Geertruida Regina Bastiaans.

⁸³ Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Jacobus Nicolaas Kleijnee' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=4c6c6be2-c64d-aaa4-0ada-e429b8ad3da4>> [geraadpleegd 04-01-2018]; Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Jacobus Nicolaas Kleijnee' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=4f537cac-0178-52e0-6d0e-fb4b5b8a9e94>> [geraadpleegd 04-01-2018].

⁸⁴ Ibidem; Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Regina Geertruida Bastiaans' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=43c1e76e-668a-5cd2-fd01-5f89dac346ee>> [geraadpleegd 04-01-2018].

⁸⁵ Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Geertruida R. Bastiaans' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=b89a816f-c606-c9bb-8746-5b852733feae>> [geraadpleegd 04-01-2018]; Tresoar Leeuwarden, 30-41, 1035, 267, geboorte Helena Petronella Kleijnee.

⁸⁶ Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Abraham van der Linden' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=a1c5bd94-fb08-c365-bebb-5caf4725ffd4>> [geraadpleegd 04-01-2018].

⁸⁷ Tresoar Leeuwarden, 30-41, 3046, 086, overlijden Geertruida Bastiaans; Tresoar Leeuwarden, 30-41, 3072, 026, overlijden Jacobus Sint Nicolaas Kleijnee; Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Abraham van der Linden' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=a1c5bd94-fb08-c365-bebb-5caf4725ffd4>> [geraadpleegd 04-01-2018].

Peter Wouters

Peter Wouters is op 6 april 1843 in Hatert, Nijmegen geboren.⁸⁸ In 1848 is Peter, met zijn ouders Cornelis Wouters en Aletta Kloosterman, in Willemsoord aangekomen. Zij hebben daar van 1848 tot en met 1869 gewoond en zijn daarna vertrokken, onder welke omstandigheden dit was, is onbekend.⁸⁹ Zij zijn vertrokken naar Zwolle waar Peter in 1870 een dochter kreeg, Aleida Lutgerink, met Wilhelmina Adriana Lutgerink. Op de geboorteakte van Aleida is geen sprake van een connectie met Peter Wouters maar bij het huwelijk van Peter met Wilhelmina in 1871 werd zij alsnog erkend.⁹⁰ Na hun huwelijk kregen Peter en Wilhelmina nog vijf kinderen waarvan er een stierf. Bij deze akten werd als beroep voor Peter 'arbeider' genoteerd in de periode 1871-1873 en in de periode 1874-1883 'houtzaagmolenaar'. Bij het huwelijk van zijn oudste dochter Aleida in 1893 werd voor Peter wederom het beroep 'arbeider' genoteerd.⁹¹ In 1907 overleed Wilhelmina Adriana Lutgerink in Zwolle en in 1919 stierf Peter Wouters zelf, destijds zonder beroep.⁹²

Van de hier besproken kinderen stierf slechts een kind als kolonist in de kolonie, Geertruida Bastiaans. De kinderen verlieten allemaal de kolonie wanneer zij tussen de twintig en vijfentwintig zijn, uitzondering is Hendrikus van Limbeek die op zijn vijfentwintigste in aanraking kwam met de politieke rechter, daarna remplaceant werd bij de nationale militie en pas op zijn drieëndertigste ontslagen werd. Drie van de vijf kinderen trouwden met andere kolonisten en zij die dat niet deden trouwden na hun ontslag uit de kolonie. De hier besproken kinderen lijken een zelfstandig bestaan te hebben opgebouwd, een uitzondering hierop was Hendrikus van Limbeek die stierf in Veenhuizen, bij het sterven van zijn vrouw in 1872 lijkt hij geen vaste woonplaats te hebben gehad.

De doelstelling van de kolonie om kinderen een bestaan te laten opbouwen buiten de kolonie lijkt dus succesvol. Belangrijk is wel om in gedachten te houden dat alle kinderen ruim meerderjarig waren bij hun vertrek uit de kolonie. Dit is te verklaren doordat ontslag pas verantwoord werd geacht vanaf 21 jarige leeftijd, dit geldt dan ook voor alle onderzochte kinderen. Albertus Lucassen verlaat de kolonie echter pas relatief laat doordat hij na zijn huwelijk opnieuw kolonist is geworden, enkel Hendrikus van Limbeek lijkt na zijn vertrek uit de kolonie opnieuw in armoede terecht gekomen te zijn.

⁸⁸ Gelders Archief Arnhem, 0207, 1004, 211, geboorte Peter Wouters.

⁸⁹ Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Peter Wouters'

<<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=ed479b90-c5ad-ce8e-10e2-61084850e1ca>> [geraadpleegd 04-01-2018]; Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Corn. Wilh. Ant. Wouters'

<<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=660b6bde-37ae-7bd8-75de-aaffce7eb1f4>> [geraadpleegd 04-01-2018]; Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Aletta Kloosterman'

<<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=166d8df9-239b-764c-7c46-262591317160>> [geraadpleegd 04-01-2018].

⁹⁰ Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 14451, 322, geboorte Aleida Lutgerink; Historisch Centrum Overijssel, 0123, 14568, 122, huwelijk Peter Wouters en Wilhelmina Adriana Lutgerink.

⁹¹ Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 14568, 122, huwelijk Peter Wouters en Wilhelmina Adriana Lutgerink; Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 14452, 468, geboorte Hermanus Wouters; Historisch Centrum Overijssel, 0123, 14453, 228, geboorte Hermannus Hendrikus Wouters; Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 14455, 19, geboorte Cornelia Maria Wouters; Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 14456, 613, geboorte Grada Johanna Maria Wouters; Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 14458, 346, geboorte Wilhelmus Hendrik Wouters; Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 14574, 98, huwelijk Aleida Wouters en Willem Karel Munstege.

⁹² Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 15311, 146, overlijden Wilhelmina Adriana Lutgerink; Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 15317, 570, overlijden Peter Wouters.

Levenslopen van kinderen die in armoede opgroeiden in Nijmegen

Om te achterhalen op welke manier het opgroeien in de kolonie de levensloop van kinderen beïnvloedde ga ik deze vergelijken met de levenslopen van arme kinderen in Nijmegen. In dit hoofdstuk ga ik dan ook een zo compleet mogelijk beeld geven van de levensloop van arme kinderen in Nijmegen. Hiervoor gebruik ik een lijst met namen gevonden in het Regionaal Archief Nijmegen in het archief van het R.K. armbestuur uit de map: 'Stukken betreffende armen- en ziekenzorg en zorg voor onderwijs 1823-1866'. Op deze lijst staan, buiten de leeftijd en woonplaats van de kinderen, geen verdere gegevens.⁹³ Deze groep kinderen wordt onderzocht omdat ik ervan uitga dat de kinderen die naar de koloniën vertrokken, voordat zij vertrokken, onderdeel uitmaakten van de doelgroep van het R.K. armbestuur. De Nijmeegse kinderen worden ook gevolgd in de akten van de burgerlijke stand en gelet wordt op de huwelijkspartner, woonplaats en het beroep van de kinderen.

Hendricus Schutten

Hendricus Schutten, zoon van Hendrikus Schutten en Marie Rombout, werd op 6 februari 1851 geboren in Nijmegen, zijn vader was op dat moment dagloner.⁹⁴ Hendricus, op dat moment boerenarbeider, trouwde op 17 juni 1875 met Petronella van Aken, die ook op de bovengenoemde lijst voorkomt, nadat hij had voldaan aan de nationale militie. Tijdens hun huwelijk erkende Hendricus de zoon van Petronella, Hendrikus, die op 18 mei van datzelfde jaar geboren was. Beiden konden op dat moment niet schrijven en hebben hun huwelijksakte dus niet ondertekend.⁹⁵ Na hun huwelijk kregen Petronella en Hendricus, in de periode 1877-1894 nog tien kinderen waarvan er zes vroegtijdig stierven, gedurende deze hele periode werd als beroep van Hendricus, als er een beroep genoteerd werd, arbeider genoteerd.⁹⁶ Toen op 15 mei 1901 zijn oudste zoon Hendrikus stierf werd genoteerd dat Hendricus 'zonder beroep' was, op 23 november van datzelfde jaar stierf ook Hendricus zelf, hij was toen vijftig jaar oud.⁹⁷ Zes jaar later, op 25 februari 1907 stierf ook Petronella, haar jongste zoon was destijds twaalf jaar oud.⁹⁸

Hendricus lijkt een vaste betrekking te hebben gevonden als arbeider en deze zo lang mogelijk te hebben uitgeoefend. Pas kort voor zijn overlijden zien we dat hij 'zonder beroep' is, het is onduidelijk hoe lang dit al zo is maar het zou goed kunnen dat dit verband houdt met zijn overlijden hetzelfde jaar. Opvallend is dat zowel Hendricus als Petronella niet kunnen schrijven, zij lijken dus niet veel onderwijs te hebben gehad. Waar kolonisten altijd bestaanszekerheid hadden en dit ook gold voor hun kinderen gold dit voor Hendricus en Petronella niet, of en hoe hun jongste zoon is opgevangen door iemand na hun overlijden is dan ook onzeker.

⁹³ Regionaal Archief Nijmegen, 2, 1.2.2.12.2.4.4.2. RK armbestuur, 9998 Stukken betreffende armen- en ziekenzorg en zorg voor onderwijs 1823-166, 'Namen en voornamen der kinderen', 1-2.

⁹⁴ Gelders Archief Arnhem, 0207, 1008, 084, geboorte Hendrikus Schutten.

⁹⁵ Gelders Archief Arnhem, 0207, 1111, 88, huwelijk Hendrikus Schutten en Petronella van Aken; Regionaal Archief Nijmegen, 2, 1.2.2.12.2.4.4.2. RK armbestuur, 9998 Stukken betreffende armen- en ziekenzorg en zorg voor onderwijs 1823-166, 'Namen en voornamen der kinderen', 1; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1021, 299, geboorte Hendrikus van Aken.

⁹⁶ Gelders Archief Arnhem, 0207, 1022, 313, geboorte Maria Pia Schutten; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1291, 222 overlijden Maria Pia Schutten; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1022, 467, geboorte Johannes Jacob Schutten; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1024, 111, geboorte Mattheus Schutten; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1292, 206, overlijden Johannes Jacob Schutten; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1026, 508, geboorte Hendrik Jan Schutten; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1293, 389, overlijden Mattheus Schutten; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1026, 565, geboorte Matthijs Schutten; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1293, 604, overlijden Matthijs Schutten; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1027, 603, geboorte Matheus Schutten; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1029, 0123, geboorte Pieter Schutten; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1295, 248, overlijden Pieter Schutten; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1029, 0837, geboorte Gerardina Wilhelmina Schutten; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1030, 0834, geboorte Hendrina Schutten; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1297, 091, overlijden Hendrina Schutten; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1032, 0292, geboorte Jan Schutten.

⁹⁷ Gelders Archief Arnhem, 0207, 1301, 124, overlijden Hendrikus Schutten; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1301, 752, overlijden Hendrikus Schutten.

⁹⁸ Gelders Archief Arnhem, 0207, 8599, 194, overlijden Petronella van Aken; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1032, 0292, geboorte Jan Schutten.

Albertus Lourense

Albertus Lourense werd op 3 april 1851 geboren in Nijmegen, zoon van de boerenarbeider Lourens Lourense en Elisabeth Willemse.⁹⁹ Nadat Albertus zijn dienstplicht had vervuld trouwde hij in 1876 met Maria Elisabeth Hulsenboom, zij is ook geboren in Nijmegen. Zowel Albertus als Maria Elisabeth konden op het moment van hun huwelijk niet schrijven.¹⁰⁰ Na hun huwelijk zijn Albertus en Maria Elisabeth waarschijnlijk in het ouderlijk huis van Albertus gaan wonen of hebben zij de moeder van Albertus in huis genomen. Zij heeft tot haar sterven in 1883 bij haar zoon gewoond.¹⁰¹ Albertus en Maria Elisabeth kregen in de periode 1876-1891 acht kinderen waarvan er een levenloos geboren werd. Op de overlijdensakte van deze levenloos geboren zoon, in 1884, wordt nogmaals bevestigd dat Albertus niet kan schrijven, zijn beroep wordt daar genoteerd als arbeider, zoals ook bij het huwelijk van zijn oudste dochter in 1898, die op dat moment dienstbode was.¹⁰² Bij het overlijden van, zijn op dat moment negentienjarige dochter Elisabeth Lourense, is Albertus gemeentearbeider.¹⁰³ In 1918, bij het overlijden van Sophia Lourense, zesentwintigjarige fabrieksarbeidster en dochter van Albertus, werd het beroep van Albertus genoteerd als stratenmaker.¹⁰⁴ In 1920 stierf Maria Elisabeth Hulsenboom en in 1928 stierf Albertus Lourense zelf, op zevenenzeventigjarige leeftijd.¹⁰⁵

Aangezien Albertus niet kon schrijven zal hij waarschijnlijk niet erg veel onderwijs hebben gehad. Albertus lijkt wat vaker gewisseld zijn van beroep maar het lijkt onwaarschijnlijk dat hij pas rond zevenenzestigjarige leeftijd stratenmaker geworden is, het lijkt dus waarschijnlijker dat dit een kwestie is van verschillende ambtenaren die verschillende termen hanteerden.

Johannes Engels

Johannes Engels is op 22 februari 1853 geboren in Gemert, enkele jaren daarna is hij met zijn ouders naar Nijmegen verhuisd.¹⁰⁶ In 1879 trouwde Johannes met Johanna Hendrika van Kuijk, hij was op dat moment sociteitsbediende. Beide partners woonden in Nijmegen en hebben de trouwakte ondertekend en konden dus schrijven.¹⁰⁷ Na hun huwelijk hebben Johannes en Johanna tien kinderen gekregen, in de periode 1880-1893, waarvan er vier in dezelfde periode sterven. Aan het begin van deze periode werd als beroep voor Johannes nog sociteitsbediende genoteerd, vanaf 1881 werd dit gewijzigd naar tapper.¹⁰⁸ Tijdens de huwelijken van twee van de dochters van Johannes, in 1914 en 1915, werd zijn beroep

⁹⁹ Gelders Archief Arnhem, 0207, 1008, 217, geboorte Albertus Lourense.

¹⁰⁰ Gelders Archief Arnhem, 0207, 1111, 7, huwelijk Albertus Lourense en Maria Elisabeth Hulsenboom.

¹⁰¹ Regionaal Archief Nijmegen, 679, 33009, bevolkingsregister 1880, 66.

¹⁰² Regionaal Archief Nijmegen, 679, 33009, bevolkingsregister 1880, 66.; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1294, 582 overlijden levenloos geboren zoon Lourense; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1031, 737, geboorte Sophia Lourense; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1123, 140, huwelijk Maria Elisabeth Lourense en Gerrit Wels.

¹⁰³ Gelders Archief Arnhem, 0207, 8599, 855, overlijden Elisabeth Lourense.

¹⁰⁴ Gelders Archief Arnhem, 0207, 8605, 0162, overlijden Sophia Lourense.

¹⁰⁵ Gelders Archief Arnhem, 0207, 8607, 696, overlijden Maria Elisabeth Hulsenboom; Gelders Archief Arnhem, 0207, 8611, 786, overlijden Albertus Lourense.

¹⁰⁶ Brabants Historisch Informatie Centrum 's Hertogenbosch, 50, 2847, 27, geboorte Johannes Engels; Regionaal Archief Nijmegen, 679, 32886, bevolkingsregister 1860, 121.

¹⁰⁷ Gelders Archief Arnhem, 0207, 1113, 186, huwelijk Johannes Engels en Johanna Hendrika van Kuijk.

¹⁰⁸ Regionaal Archief Nijmegen, 679, 33018, bevolkingsregister 1880, 6; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1292, 643, overlijden levenloos geboren zoon; Gelders archief Arnhem, 0207, 1025, 85, geboorte Wilhelmus Johannes Engels; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1296, 249, overlijden Dimphina Johanna Engels; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1296, 385, overlijden Dimphina Johanna Engels; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1031, 165, geboorte Johanna Maria Geertruida Engels; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1298, 411, geboorte Maria Josepha Engels.

genoteerd als koffiehuishouder.¹⁰⁹ Dit beroep werd bij zijn overlijden, een jaar na het overlijden van zijn vrouw, in 1924 ook genoteerd.¹¹⁰

Johannes lijkt een stabiele loopbaan te hebben opgebouwd in de horeca. Hij kon schrijven en heeft dus meer onderwijs gehad dan Hendricus Schutten en Albertus Lourense.

Catharina van Velp

Johanna Catharina van Velp is de dochter van Gerrit van Velp en Maria Overkamp, zij is op 11 maart 1849 geboren.¹¹¹ Ondanks dat Catharina officieel Johanna Catharina genoemd is lijkt ze in de praktijk meestal Catharina genoemd te worden, dit blijkt onder andere uit de gezinskaarten uit het bevolkingsregister van de jaren 1850, 1860 en 1870.¹¹² Bij deze gezinskaarten gaat het zeer waarschijnlijk over dezelfde persoon, aangezien de namen van de ouders en hun leeftijden kloppen met de vermelde gegevens op de geboorteakte én verschillende overige gezinsleden ook onder een andere naam vermeld staan op deze kaarten.¹¹³ Op de gezinskaart uit 1860 staat genoteerd dat Catharina dienstbode was, vanaf wanneer zij dit precies was is niet duidelijk. Ook op de gezinskaart uit 1870 staat genoteerd dat zij dienstbode was.¹¹⁴ Op 2 april 1876 kreeg Catharina van Velp een dochter: Maria Catharina. Zij was op dat moment ongehuwd en had geen beroep.¹¹⁵

Op 13 juli 1876 trouwde Catharina met Bernardus Bosman, een schipper die op dat moment in Doornenburg woonde. Bij dit huwelijk erkende Bernardus, Maria Catharina als zijn dochter. Catharina heeft deze akte niet ondertekend en heeft verklaard niet te kunnen schrijven.¹¹⁶ Na hun huwelijk kregen Bernardus en Catharina nog drie kinderen, waarvan er twee zeer jong overleden.¹¹⁷ In 1880 verhuisde het gezin naar Wageningen om in 1883 weer terug naar Nijmegen te komen. Bij aankomst in Nijmegen werd het beroep van Bernardus genoteerd als schipper, later werd dit gewijzigd naar kapitein. In 1886 verhuisde het gezin nogmaals, naar Rotterdam, waar Bernardus stuurman op een stoomboot werd.¹¹⁸ Hoelang zij in Rotterdam gebleven zijn is onduidelijk, in 1892 is het gezin wel weer terug verhuisd naar Nijmegen waar Bernardus Bosman, op dat moment negenendertig jaar en zonder beroep, stierf.¹¹⁹

Na het overlijden van haar man hertrouwde Catharina in 1895 met Hendrikus Haas, weduwnaar en pakhuisknecht in Nijmegen. Ook deze akte heeft Catharina niet ondertekend. Hendrikus had op dat moment zes kinderen, de jongste was op het moment van het huwelijk veertien jaar.¹²⁰ De jongste dochter van Catharina was elf jaar oud.¹²¹ In 1897 stierf

¹⁰⁹ Gelders Archief Arnhem, 0207, 9106, 138, huwelijk Geertruida Elisabeth Engels en Wilhelmus Jacobus Christiaan Hopman; Gelders Archief Arnhem, 0207, 9107, 287, huwelijk Johanna Maria Geertruida Engels en Hendrikus Johannes Josephus Friederichs.

¹¹⁰ Gelders Archief Arnhem, 0207, 8609, 544, overlijden Johannes Engels; Gelders Archief Arnhem, 0207, 8608, 054, overlijden Johanna Hendrika van Kuijk.

¹¹¹ Gelders Archief Arnhem, 0207, 1007, 130, geboorte Johanna Catharina van Velp.

¹¹² Regionaal Archief Nijmegen, 679, 32873, bevolkingsregister 1850, 140; Regionaal Archief Nijmegen, 679, 32888, bevolkingsregister 1860, 55; Regionaal Archief Nijmegen 679, 32942, bevolkingsregister 1870, 108.

¹¹³ Ibidem; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1004, 345, geboorte Wilhelmus Antonius van Velp; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1005, 694, geboorte Hubertus van Velp; Wilhelmus Antonius staat in het bevolkingsregister van 1850 genoteerd als Willem en Hubertus staat in het bevolkingsregister van 1860 genoteerd als Huibert.

¹¹⁴ Regionaal Archief Nijmegen, 679, 32888, bevolkingsregister 1860, 55; Regionaal Archief Nijmegen 679, 32942, bevolkingsregister 1870, 108.

¹¹⁵ Gelders Archief Arnhem, 0207, 1021, 189, geboorte Maria Catharina van Velp.

¹¹⁶ Gelders Archief Arnhem, 0207, 1111, 110, huwelijk Bernardus Bosman en Johanna Catharina van Velp.

¹¹⁷ Gelders Archief Arnhem, 0207, 1022, 188, geboorte Lambertus Hendrikus Stephanus Bosman; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1291, 398, overlijden Lambertus Hendrikus Bosman; Gelders Archief Arnhem, 0207, 2681, 74, geboorte Lambertus Hendrikus Stephanus; Gelders Archief Arnhem 0207, 402, 433, overlijden Lambertus Hendricus Stephanus Bosman; Gelders Archief Arnhem, 0207, 2632, 67, overlijden Lambertus Hendricus Stephanus Bosman; Regionaal Archief Nijmegen, 679, 33065, bevolkingsregister 1880, 120.

¹¹⁸ Regionaal Archief Nijmegen, 679, 32988, bevolkingsregister 1870, 100; Regionaal Archief Nijmegen, 679, 33065, bevolkingsregister 1880, 120; Stadsarchief Rotterdam, 494-03, 508, bevolkingsregister 1880, 16.

¹¹⁹ Gelders Archief Arnhem, 0207, 1297, 810, overlijden Bernardus Bosman.

¹²⁰ Regionaal Archief Nijmegen, 679, 33058, bevolkingsregister 1880, 78.

¹²¹ Regionaal Archief Nijmegen, 679, 33065, bevolkingsregister 1880, 120.

Hendrikus Haas en werd Catharina dus opnieuw weduwe.¹²² Toen in 1916 de jongste dochter van Catharina stierf op tweeëndertigjarige leeftijd, woonde Catharina in Nijmegen en had zij geen beroep.¹²³ Catharina stierf zelf op negenenzestigjarige leeftijd, op 22 oktober 1918 en was destijds zonder beroep.¹²⁴

Catharina is in haar leven meerdere malen verhuisd, waarschijnlijk vanwege het beroep van haar man. Aangezien zij bij beide huwelijken heeft verklaard niet te kunnen schrijven lijkt het veilig om ervan uit te gaan dat Catharina niet veel onderwijs gehad heeft.

Franciscus Zeewald

Franciscus Zeewald, zoon van Joseph Zeewald, 'leijendekkersknecht' en Helena Knotz, werd op 10 juli 1852 geboren in Nijmegen.¹²⁵ Toen hij negentien was, op 26 oktober 1871, trouwde hij, intussen sigarenmaker van beroep, met de achttienjarige Nijmeegse Geertruida Huberta Janssen. Bij hun huwelijk erkenden zij Antonetta Elisabeth, op 2 september 1871 geboren als dochter van Geertruida Janssen, als hun dochter. Beiden hebben de akte ondertekend en konden dus schrijven.¹²⁶ Na het huwelijk bleef Franciscus bij zijn ouders wonen, Geertuida trok met haar dochter bij hen in.¹²⁷ Hoe lang zij exact daar zijn blijven wonen is onduidelijk, nog voor 1873 heeft Franciscus zich met zijn gezin op een aparte locatie gevestigd. Op 22 juli 1872 stierf hun dochter waarna Franciscus en Geertruida in 1873 verhuizen naar Goch (Duitsland).¹²⁸

In Goch werd in 1873 opnieuw een dochter geboren.¹²⁹ In 1874 keerde het gezin terug naar Nijmegen, waar voorheen als beroep voor Franciscus consequent 'sigarenmaker' werd genoteerd, is deze plaats van het bevolkingsregister, bij terugkomst, onbeschreven gebleven.¹³⁰ In 1874 werd in Nijmegen een zoon geboren en in 1875 vertrok het gezin opnieuw, dit keer naar Huissen.¹³¹ Daar werden nog vier kinderen geboren en een dochter stierf, al die tijd was Franciscus sigarenmaker van beroep.¹³² Bij het huwelijk van zijn dochter Petronella Johanna Zeewald was Franciscus aanwezig hoewel hij destijds woonde te Orsoy (Duitsland), hij werkte ook daar als sigarenmaker, dit werd nogmaals bevestigd bij het huwelijk van een andere dochter, Wilhelmina Petronella in 1908.¹³³ Hierna verdwijnen zowel Franciscus als Geertruida uit het archiefmateriaal, waarschijnlijk omdat zij de rest van hun leven in Duitsland hebben doorgebracht en daar gestorven zijn.

Franciscus heeft, net als Johannes Engels, leren schrijven en dus meer onderwijs gehad dan de andere onderzochte kinderen uit Nijmegen. Hij heeft een beroep geleerd, sigarenmaker en heeft dit beroep waarschijnlijk zijn hele leven uitgeoefend. Het zou zo kunnen zijn dat Franciscus tijdelijk werkeloos geweest is, na zijn terugkeer uit Goch maar aangezien hij bij terugkomst in Nijmegen op een eigen adres werd ingeschreven lijkt het onwaarschijnlijk dat hij in financiële problemen zat. Franciscus had dus voldoende

¹²² Gelders Archief Arnhem, 0207, 1299, 306, overlijden Hendrikus Haas.

¹²³ Gelders Archief Arnhem, 0207, 8603, 258, overlijden Helena Margarietha Catharina Bosman.

¹²⁴ Gelders Archief Arnhem, 0207, 8605, 0890, overlijden Johanna Catharina van Velp.

¹²⁵ Gelders Archief Arnhem, 0207, 1009, 373, geboorte Franciscus Zeewald.

¹²⁶ Gelders Archief Arnhem, 0207, 1108, 136, huwelijk Franciscus Zeewald en Geertruida Huberta Janssen; Gelders Archief Arnhem, 0207, 1019, 480, geboorte Antonetta Elisabeth Janssen.

¹²⁷ Regionaal Archief Nijmegen, 679, 32961, bevolkingsregister 1870, 115.

¹²⁸ Gelders Archief Arnhem, 0207, 1288, 451, overlijden Antonetta Elisabeth Zeewald; Regionaal Archief Nijmegen, 679, 32944, bevolkingsregister 1870, 6.

¹²⁹ Regionaal Archief Nijmegen, 679, 32952, bevolkingsregister 1870, 19.

¹³⁰ Ibidem.

¹³¹ Ibidem.

¹³² Gelders Archief Arnhem, 0207, 4003, 76, overlijden Helena Zeewald; Gelders Archief Arnhem, 0207, 4039, 105, geboorte Wilhelmina Petronella Zeewald; Gelders Archief Arnhem, 0207, 4039, 99, geboorte Geertuida Huberta Zeewald; Gelders Archief Arnhem, 0207, 4039, 92, geboorte Petronella Johanna Zeewald; Gelders Archief Arnhem, 0207, 4038, 44, Antoinetta Maria Zeewald.

¹³³ Gelders Archief Arnhem, 0207, 7987, 413, huwelijk Petronella Johanna Zeewald en Barend Johan Cornelisse; Gelders Archief Arnhem, 0207, 7992, 469, huwelijk Wilhelmina Petronella Zeewald en Hendrikus Antonius Kemper.

bestaanszekerheid opgebouwd, of dit ook zo was nadat hij naar Orsoy verhuisd was is onduidelijk maar gezien de succesvolle eerdere transitie naar Huissen lijkt dit waarschijnlijk.

Van de hier besproken kinderen trouwden er vier toen zij een leeftijd hadden rond de vijftientig, enkel Franciscus Zeewald is hierop een uitzondering, waarschijnlijk doordat hij voor zijn huwelijk al een dochter had. De gemiddelde huwelijksleeftijd van de kinderen die in Nijmegen opgroeiden is vierentwintig jaar, van de kinderen in de kolonie is dit zesentwintig en dit komt dus redelijk overeen.

Van de kinderen die in Nijmegen opgroeiden trouwde slechts één kind met iemand die niet uit Nijmegen kwam, in de kolonie trouwden twee van de vijf kinderen met iemand van buiten de kolonie en dit aantal lijkt dus redelijk gelijk. In de kolonie lijkt het of kinderen die ongehuwd de kolonie verlaten, trouwen met iemand van buiten de kolonie wat logisch lijkt. In Nijmegen zien we dat de enige partner die niet ook uit Nijmegen kwam schipper was, waardoor het ook logisch lijkt dat zij elkaar wel in Nijmegen ontmoet hebben.

Van de kinderen die in Nijmegen opgroeiden konden er drie schrijven, van de kinderen die in de kolonie opgroeiden konden er vier schrijven. Door de eerder besproken leerplicht in de kolonie lijkt het aannemelijk dat de kolonistenkinderen meer onderwijs hebben gehad dan de kinderen die opgroeiden in Nijmegen. Echter, van de kinderen die opgroeiden in Nijmegen lijken er twee een beroep te hebben geleerd, de kinderen die ook konden schrijven maar de kolonistenkinderen zijn allen kolonist of arbeider geworden. In Nijmegen is dus een duidelijk verschil waarneembaar in de beroepen die werden uitgeoefend door de kinderen die konden schrijven en dus wat meer onderwijs hadden gehad en zij die dat niet hadden. De kolonistenkinderen hebben allemaal redelijk veel onderwijs gehad maar dit is niet waar te nemen in de beroepen die de kinderen later gingen uitoefenen. Hier lijkt dus het grootste verschil te zitten tussen de twee groepen.

Conclusie

Doordat de kinderen in de koloniën van weldadigheid een totaal andere jeugd hadden dan kinderen die buiten de kolonie, in de gewone maatschappij opgroeiden lijkt het waarschijnlijk dat dit hun levensloop ook sterk beïnvloed heeft. De kolonistenkinderen kregen namelijk meer onderwijs dan de meeste kinderen in Nederland. In de koloniën gold vanaf 1830 een leerplicht terwijl in de rest van Nederland de leerplicht pas in 1901 werd ingevoerd. Op deze leerplicht werd streng toegezien en wanneer kinderen verzuimden, had dit voor het hele gezin gevolgen. Het onderwijs moest ervoor zorgen dat de kinderen vlijtige werkers werden en beschaafd werden met goede zeden. Kinderen moesten opgeleid worden om een arbeidzaam leven te kunnen leiden in de gewone maatschappij. Dat kinderen die in de kolonie opgroeiden meer onderwijs kregen dan kinderen die niet in de kolonie opgroeiden lijkt te worden bevestigd doordat van de kinderen die onderzocht zijn er vier konden schrijven, bij de kinderen die niet in de kolonie opgroeiden was dit aantal slechts drie. Dit verschil is echter erg klein en dit zou uitgebreider onderzocht moeten worden om hier een duidelijker verband te kunnen constateren.

De kinderen die in de kolonie opgroeiden hebben geen van allen een beroep geleerd, allen zijn als 'arbeider' begonnen met werken en sommigen hebben hierin wel een soort specialisme ontwikkeld, een voorbeeld is Albertus Lucassen die schipper werd. Bij de kinderen die opgroeiden in Nijmegen is een duidelijk verschil waarneembaar tussen kinderen die konden schrijven, en dus waarschijnlijk meer onderwijs hebben gevolgd, en zij die dat niet konden: de twee kinderen die konden schrijven hebben een afwijkend beroep namelijk koffiehuishouder en sigarenmaker. Het lijkt zo te zijn dat kinderen die buiten de kolonie opgroeiden meer profijt hadden van hun onderwijs. De kolonistenkinderen hebben meer onderwijs gehad dan de kinderen die in Nijmegen opgroeiden maar werden arbeider, net als de kinderen die in Nijmegen opgroeiiden met minder onderwijs.

Van de kinderen die in de kolonie opgroeiden is er slechts één iemand vrijwel heel zijn leven in de kolonie gebleven, in totaal zijn twee kinderen overleden terwijl zij onder de hoede van de Maatschappij waren. De Nijmeegse kinderen zijn vrijwel allemaal in Nijmegen gebleven. Catharina van Velp is verschillende keren verhuisd maar keerde altijd terug naar Nijmegen en is daar ook overleden, enkel Franciscus Zeewald is uit Nijmegen vertrokken en vestigde zich elders en is daar gebleven. Dat de Nijmeegse kinderen vrijwel allemaal met iemand uit Nijmegen getrouwd zijn lijkt aan te sluiten op het feit dat zij zich niet buiten Nijmegen vestigden. De kolonistenkinderen die met andere kolonisten trouwden konden zich niet altijd in de kolonie vestigen, het aantal gezinnen in de kolonie mocht immers niet door huwelijken toenemen. Slechts één van de hier besproken kinderen kon zich na zijn huwelijk direct vestigen als kolonist, de overige kinderen hebben zich elders gevestigd. De kolonistenkinderen lijken wat dat betreft dynamischer te zijn dan de kinderen die in Nijmegen opgroeiden.

Concluderend lijkt de latere levensloop van de kinderen die in de koloniën opgroeiden niet heel sterk beïnvloed te zijn door hun achtergrond als kolonist. Ondanks hun bijzondere jeugd werden de meeste kinderen arbeider, zoals zo velen, trouwden, vestigden zich ergens en bleven daar tot zij stierven. Het is opvallend dat er niet meer verschillen waar te nemen zijn tussen de twee groepen kinderen aangezien hun achtergrond heel anders is. De kinderen in de kolonie kregen veel meer onderwijs, hadden langere tijd bestaanszekerheid in de kolonie maar hadden meer moeite met het vinden van werk doordat zij geïsoleerd opgroeiden, in de kolonie. De jeugd in de kolonie beïnvloedde het latere leven van de kinderen dus weldegelijk. Ondanks hun goede opleiding konden zij geen werk van hoger niveau vinden en doordat zij zich niet in de kolonie konden vestigen, vestigden de kinderen zich meermaals verder van huis dan de kinderen die in Nijmegen opgroeiden. De Nijmeegse kinderen bleven veelal hun hele leven in Nijmegen. Het zou kunnen dat de mensen uit de 'gewone maatschappij' de kinderen uit de kolonie lager inschatten, door hun koloniale achtergrond en dat kinderen uit de kolonie minder moeite hadden met afstanden omdat zij in hun vroege jeugd al eens waren verhuisd van Nijmegen naar de kolonie.

Om de resultaten van dit verkennende onderzoek te bevestigen en in een bredere context te kunnen plaatsen is diepgaander onderzoek, waarin de latere levenslopen van meer kinderen worden onderzocht noodzakelijk. Een eventuele onderzoeksvraag die hierbij gesteld kan worden is of er ook verschillen zijn tussen de levenslopen van kolonistenkinderen met een andere achtergrond. Welke invloed heeft de geboorteplaats van kolonistenkinderen op hun latere levensloop?

Bibliografie

Bronnen

Brabants Historisch Informatie Centrum 's Hertogenbosch, 50, 2847, 27, geboorte Johannes Engels.

Drents Archief Assen, 0186 Maatschappij van Weldadigheid, 2.1.1.2.3.2. Correspondentie: geagendeerde stukken, 47a-347 Ingekomen brieven; 5 maart 1818-29 december 1847, 61 apr-juni 1822, 681-682.

Drents Archief Assen, 0186 Maatschappij van Weldadigheid, 2.1.1.2.3.2. Correspondentie: geagendeerde stukken, 47a-347 Ingekomen brieven; 5 maart 1818-29 december 1847, 62 juli-sep 1822, 11-12.

Drents Archief Assen, 0186 Maatschappij van Weldadigheid, 2.1.1.2.3.2. Correspondentie: geagendeerde stukken, 47a-347 Ingekomen brieven; 5 maart 1818-29 december 1847, 62 juli-sep 1822, 468-469.

Drents Archief Assen, 0166.028, 1838, 13, huwelijk Hendrina Catharina Hille en Albertus Lucassen.

Drents Archief Assen, 0165.028, 1839, 33, geboorte Mechtilda Johanna Lucassen.

Drents Archief Assen, 0165.028, 1840, 52, geboorte Jacobus Johannes Lucassen.

Drents Archief Assen, 0165.028, 1843, 3, geboorte Margareta Adriana Lucassen.

Drents Archief Assen, 0165.028, 1845, 21, geboorte Lucas Wilhelmus Lucassen.

Drents Archief Assen, 0165.028, 1847, 21, geboorte Casper Selvester Lucassen.

Drents Archief Assen, 0165.028, 1849, 8, geboorte Adariana Maria Lucassen.

Drents Archief Assen, 0165.028, 1851, 14, geboorte Hendrikus Fransiscus Lucassen.

Drents Archief Assen, 0165.028, 1853, 7, geboorte Johanna Heindrina Lucassen.

Drents Archief Assen, 0167.028, 1848, 21, overlijden Lucas Wilhelmus Lucassen.

Drents Archief Assen, 0167.028, 1848, 22, overlijden Kassies Lucassen.

Drents Archief Assen, 0165.028, 1855, 16, geboorte Louisa Maria Sophia Lucassen.

Drents Archief Assen, 0165.028, 1857, 46, geboorte Agatha Lucassen.

Drents Archief Assen, 0165.028, 1859, 17, geboorte Lukas Wilhelmus Lucassen.

Drents Archief Assen, 0167.016, 1888, 96, overlijden Hendrikus van Limbeek.

Drents Archief Assen, 0166.028, 1836, 13, huwelijk Henderikus van Limbeek en Anna Maria Baade.

Drents Archief Assen, 0167.016, 1872, 58, overlijden Anna Maria Baade.

Gelders Archief Arnhem, 0176, 774, 20.2, doop Henricus van Limbeek.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1004, 296, geboorte Hendrina Hol.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 998, 442, geboorte Geertruida Regina Bastiaans.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1004, 211, geboorte Peter Wouters.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1008, 084, geboorte Hendrikus Schutten.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1111, 88, huwelijk Hendrikus Schutten en Petronella van Aken.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1021, 299, geboorte Hendrikus van Aken.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1022, 313, geboorte Maria Pia Schutten.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1291, 222 overlijden Maria Pia Schutten.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1022, 467, geboorte Johannes Jacob Schutten.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1024, 111, geboorte Mattheus Schutten.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1292, 206, overlijden Johannes Jacob Schutten.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1026, 508, geboorte Hendrik Jan Schutten.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1293, 389, overlijden Matteus Schutten.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1026, 565, geboorte Matthijs Schutten.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1293, 604, overlijden Matthijs Schutten.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1027, 603, geboorte Matheus Schutten.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1029, 0123, geboorte Pieter Schutten.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1295, 248, overlijden Pieter Schutten.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1029, 0837, geboorte Gerardina Wilhelmina Schutten.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1030, 0834, geboorte Hendrina Schutten.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1297, 091, overlijden Hendrina Schutten.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1032, 0292, geboorte Jan Schutten.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1301, 124, overlijden Hendrikus Schutten.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1301, 752, overlijden Hendrikus Schutten.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 8599, 194, overlijden Petronella van Aken.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1032, 0292, geboorte Jan Schutten.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1008, 217, geboorte Albertus Lourense.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1111, 7, huwelijk Albertus Lourense en Maria Elisabeth Hulsenboom.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1294, 582 overlijden levenloos geboren zoon Lourense.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1031, 737, geboorte Sophia Lourense.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1123, 140, huwelijk Maria Elisabeth Lourense en Gerrit Wels.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 8599, 855, overlijden Elisabeth Lourense.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 8605, 0162, overlijden Sophia Lourense.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 8607, 696, overlijden Maria Elisabeth Hulsenboom.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 8611, 786, overlijden Albertus Lourense.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1113, 186, huwelijk Johannes Engels en Johanna Hendrika van Kuijk.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1292, 643, overlijden levenloos geboren zoon Engels.

Gelders archief Arnhem, 0207, 1025, 85, geboorte Wilhelmus Johannes Engels.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1296, 249, overlijden Dimphina Johanna Engels.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1296, 385, overlijden Dimphina Johanna Engels.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1031, 165, geboorte Johanna Maria Geertruida Engels.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1298, 411, geboorte Maria Josepha Engels.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 9107, 287, huwelijk Johanna Maria Geertruida Engels en Hendrikus Johannes Josephus Friederichs.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 9106, 138, huwelijk Geertruida Elisabeth Engels en Wilhelmus Jacobus Christiaan Hopman.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 8609, 544, overlijden Johannes Engels.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 8608, 054, overlijden Johanna Hendrika van Kuijk.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1007, 130, geboorte Johanna Catharina van Velp.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1004, 345, geboorte Wilhelmus Antonius van Velp.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1005, 694, geboorte Hubertus van Velp.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1021, 189, geboorte Maria Catharina van Velp.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1111, 110, huwelijk Bernardus Bosman en Johanna Catharina van Velp.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1022, 188, geboorte Lambertus Hendrikus Stephanus Bosman.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1291, 398, overlijden Lambertus Hendrikus Bosman.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 2681, 74, geboorte Lambertus Hendrikus Stephanus Bosman.

Gelders Archief Arnhem 0207, 402, 433, overlijden Lambertus Hendricus Stephanus Bosman.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 2632, 67, overlijden Lambertus Hendricus Stephanus Bosman.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1297, 810, overlijden Bernardus Bosman.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1299, 306, overlijden Hendrikus Haas.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 8603, 258, overlijden Helena Margarietha Catharina Bosman.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 8605, 0890, overlijden Johanna Catharina van Velp.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1009, 373, geboorte Franciscus Zeewald.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1108, 136, huwelijk Franciscus Zeewald en Geertruida Huberta Janssen.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1019, 480, geboorte Antonetta Elisabeth Janssen.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 1288, 451, overlijden Antonetta Elisabeth Zeewald.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 4003, 76, overlijden Helena Zeewald.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 4039, 105, geboorte Wilhelmina Petronella Zeewald.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 4039, 99, geboorte Geertuida Huberta Zeewald.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 4039, 92, geboorte Petronella Johanna Zeewald.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 4038, 44, Antoinetta Maria Zeewald.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 7987, 413, huwelijk Petronella Johanna Zeewald en Barend Johan Cornelisse.

Gelders Archief Arnhem, 0207, 7992, 469, huwelijk Wilhelmina Petronella Zeewald en Hendrikus Antonius Kemper.

Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 283, 39, huwelijk Frederikus Lühring en Hendrina Hol.

Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 33, 111, geboorte Hermannus Gerardus Lühring.

Historisch centrum Overijssel Zwolle, 0123, 253, 16, geboorte Maria Fredrika Lühring.

Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 253, 19, geboorte Maria Franciska Luhring.

Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 254, 115, geboorte Hendrina Maria Lühring.

Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 460, 46, overlijden Maria Franciska Luhring.

Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 14451, 322, geboorte Aleida Lutgerink.

Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 14568, 122, huwelijk Peter Wouters en
Wilhelmina Adriana Lutgerink.

Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 14452, 468, geboorte Hermanus Wouters.

Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 14453, 228, geboorte Hermannus Hendrikus
Wouters.

Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 14455, 19, geboorte Cornelia Maria Wouters.

Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 14456, 613, geboorte Grada Johanna Maria
Wouters.

Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 14458, 346, geboorte Wilhelmus Hendrik
Wouters.

Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 14574, 98, huwelijk Aleida Wouters en Willem
Karel Munstege.

Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 15311, 146, overlijden Wilhelmina Adriana
Lutgerink.

Historisch Centrum Overijssel Zwolle, 0123, 15317, 570, overlijden Peter Wouters.

Regionaal Archief Nijmegen, 2, 1.2.2.12.2.4.4.2. RK armbestuur, 9998 Stukken betreffende
armen- en ziekenzorg en zorg voor onderwijs 1823-166, 'Namen en voornamen der
kinderen'.

Regionaal Archief Nijmegen, 679, 33009, bevolkingsregister 1880, 66.

Regionaal Archief Nijmegen, 679, 32886, bevolkingsregister 1860, 121.

Regionaal Archief Nijmegen, 679, 33018, bevolkingsregister 1880, 6.

Regionaal Archief Nijmegen, 679, 32873, bevolkingsregister 1850, 140.

Regionaal Archief Nijmegen, 679, 32888, bevolkingsregister 1860, 55.

Regionaal Archief Nijmegen 679, 32942, bevolkingsregister 1870, 108.

Regionaal Archief Nijmegen, 679, 33065, bevolkingsregister 1880, 120.

Regionaal Archief Nijmegen, 679, 32988, bevolkingsregister 1870, 100.

Regionaal Archief Nijmegen, 679, 33065, bevolkingsregister 1880, 120.

Regionaal Archief Nijmegen, 679, 33058, bevolkingsregister 1880, 78.

Regionaal Archief Nijmegen, 679, 33065, bevolkingsregister 1880, 120.

Regionaal Archief Nijmegen, 679, 32961, bevolkingsregister 1870, 115.

Regionaal Archief Nijmegen, 679, 32944, bevolkingsregister 1870, 6.

Regionaal Archief Nijmegen, 679, 32952, bevolkingsregister 1870, 19.

Stadsarchief Rotterdam, 494-03, 508, bevolkingsregister 1880, 16.

Tresoar Leeuwarden, 30-41, 1035, 267, geboorte Helena Petronella Kleynee.

Tresoar Leeuwarden, 30-41, 3046, 086, overlijden Geertruida Bastiaans.

Tresoar Leeuwarden, 30-41, 3072, 026, overlijden Jacobus Sint Nicolaas Kleynee.

“s Gravenhage, den 6 Maart’, *Nederlandsche staatscourant* (7 maart 1818), 4.

Websites

Drents Archief Assen, ‘Koloniehuizen: Albertus Lucassen’ <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=70a7cf8d-19d0-bda8-00e9-50dc88f33cce>> [geraadpleegd 04-01-2018].

Drents Archief Assen, ‘Koloniehuizen: Lucas Lucassen’ <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=79757617-f792-8fc8-24a4-03c9fd66c3e6>> [geraadpleegd 04-01-2018].

Drents Archief Assen, ‘Koloniehuizen: Lucas Lucassen’ <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=f39066fc-3064-efe2-5e09-567e6c4ae69f>> [geraadpleegd 04-01-2018].

Drents Archief Assen, ‘Koloniehuizen: Hendrina Cathar. Hillen’ <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=22684fa3-c8f1-ffde-9c79-56587dfef565>> [geraadpleegd 04-01-2018].

Drents Archief Assen, ‘Koloniehuizen: Hendrikus van Limbeek’ <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=86d575be-02e9-d4b4-3489-87da30ff561f>> [geraadpleegd 04-01-2018].

Drents Archief Assen, ‘Koloniehuizen: Hendrikus van Limbeek’ <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=86d575be-02e9-d4b4-3489-87da30ff561f>> [geraadpleegd 04-01-2018].

Drents Archief Assen, ‘Koloniehuizen: Anna Maria Bade’ <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=6164e493-a1ec-4637-cf5a-cad18cbd8c14>> [geraadpleegd 04-01-2018].

Drents Archief Assen, ‘Koloniehuizen: Hendrina Hol’ <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=71516bf6-a8b0-8b5d-3374-d9286367ee5d>> [geraadpleegd 04-01-2018].

- Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Geertruida R. Bastiaans' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=b89a816f-c606-c9bb-8746-5b852733feae>> [geraadpleegd 04-01-2018].
- Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Jacobus Nicolaas Kleijnee' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=4c6c6be2-c64d-aaa4-0ada-e429b8ad3da4>> [geraadpleegd 04-01-2018].
- Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen, Jacobus Nicolaas Kleijnee' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=4f537cac-0178-52e0-6d0e-fb4b5b8a9e94>> [geraadpleegd 04-01-2018].
- Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Regina Geertruida Bastiaans' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=43c1e76e-668a-5cd2-fd01-5f89dac346ee>> [geraadpleegd 04-01-2018].
- Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Geertruida R. Bastiaans' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=b89a816f-c606-c9bb-8746-5b852733feae>> [geraadpleegd 04-01-2018].
- Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Abraham van der Linden' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=a1c5bd94-fb08-c365-bebb-5caf4725ffd4>> [geraadpleegd 04-01-2018].
- Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Peter Wouters' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=ed479b90-c5ad-ce8e-10e2-61084850e1ca>> [geraadpleegd 04-01-2018].
- Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Corn. Wilh. Ant. Wouters' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=660b6bde-37ae-7bd8-75de-aaffce7eb1f4>> [geraadpleegd 04-01-2018].
- Drents Archief Assen, 'Koloniehuizen: Aletta Kloosterman' <<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/koloniehuizen?view=person&id=166d8df9-239b-764c-7c46-262591317160>> [geraadpleegd 04-01-2018].
- Kok, Jan, 'Sources for the historical demography of The Netherlands in the 19th and early 20th centuries', *virtual knowledge studio* <<http://www.virtualknowledgestudio.nl/staff/jan-kok/sourceskok.pdf>> [geraadpleegd 10-01-2018].
- Vincentius Vereniging Nijmegen, 'Geschiedenis', <<http://www.vincentiusnijmegen.nl/geschiedenis/>> [geraadpleegd 1-12-2017].

Literatuur

- Brinkhoff, J.M.G.M., *Herdenking honderdjarig bestaan R.K. parochiaal armbestuur te Nijmegen: 1857-1957* (Nijmegen, 1957).
- Dorgelo, Jan Derk, *De koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid (1818-1859): Een landbouwkundig en sociaal-economisch experiment* (Assen, 1964).

- Jansen, Suzanna, *Het pauperparadijs: een familiegeschiedenis* (Amsterdam, 2008).
- Kloosterhuis, C.A., *De bevolking van de vrije koloniën der maatschappij van weldadigheid* (Zutphen, 1981).
- Lehning, J.R., 'Review: Poverty and political culture: The rhetoric of social welfare in the Netherlands and France, 1815-1854, Frances Gouda', *The Journal of Modern History* 69:2 (1997), 324-325.
- Loo, L.F. van, *'Den arme gegeven...' Een beschrijving van armoede, armenzorg en sociale zekerheid in Nederland, 1784-1950* (Amsterdam, 1981).
- Nederveen Meerkerk, Elise van, 'Grammar of difference? The Dutch colonial state, labour policies, and social norms on work and gender, c. 1800-1940', *IRSH* 61 (2016), 137-164.
- Nijenhuis, Herman, *Volksopvoeding tussen elite en massa. Een geschiedenis van volwasseneneducatie in Nederland* (Amsterdam, 1981).
- Schackmann, Wil, *De proefkolonie. Vlijt, vaderlijke tucht en het weldadig karakter onzer natie* (Amsterdam, 2006).
- Schackmann, Wil, *De kinderkolonie. 'Tot een werkzaam leven opgeleid': De wezen van Veenhuizen (1824-1859)* (Amsterdam/Antwerpen, 2016).
- Schenkeveld, Willemien, *Het kindernet van Van Houten: sociale wetgeving in de negentiende eeuw* (Hilversum, 2003).
- Schrauwers, Albert, 'A genealogy of corporate governmentality in the realm of the 'merchant-king': the Netherlands Trading Company and the management of Dutch paupers, *Economy and Society* 40:3 (2011), 373-398.
- Windt, R. de, 'De Maatschappij van Weldadigheid', in: R. Berends e.a. (red.), *Arbeid ter Disciplineren en Bestrafing: Veenhuizen als onvrije kolonie van de Maatschappij van Weldadigheid, 1823-1859* (Zutphen, 1984), 10-32.

Afbeeldingen

- Geelen, H.V., 'Gezegt op de Vrije Kolonie No. 3 Wellemsoord genoemd', op: Geheugen van Nederland, 'Topografie van Nederland' <<http://www.geheugenvannederland.nl/nl/geheugen/view?coll=ngvn&maxperpage=36&page=1&query=kolonie+willemsoord&identifier=UBL01%3APK-P-136.447>> [geraadpleegd 14-01-2018].
- Sluyter, Dirk van, 'De Kolonie Frederiks-oord te zien van het Dorp Vledder', op: Rijksmuseum, 'De kolonie Frederiksoord 1818' <<https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/RP-P-OB-87.337>>/<<http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.519762>> [geraadpleegd 14-01-2018].
- 'Vue d'une partie de la Colonie de Frederiks-oord', op: Rijksmuseum, 'De kolonie Frederiksoord, 1818' <<https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/RP-P-OB->

87.338>/<<http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.519763>> [geraadpleegd 14-01-2018].

'Plan et élévation des Maisons telles qu'elles sont construits dan la colonie de Frederiks-oord', op: Koloniën van weldadigheid, 'Geschiedenis' <<https://www.kolonienvanweldadigheid.eu/geschiedenis>> [geraadpleegd 14-01-2018].

'Boerderijtje v. Maatsch. v. Weldadigheid te Frederiksoord', op: Drents Archief, 'Beeldbank, Drents Museum: Ansichten', DM0228021108
<http://www.drentsarchief.nl/onderzoeken/beeldbank-home/zoekresultaat/indeling/detail/form/advanced/start/7?q_searchfield=weldadigheid>[geraadpleegd 14-01-2018].

'Lesrooster van de school in Wortel (Algemeen Rijksarchief Brussel)', op: Flickr, 'Kolonien van Weldadigheid' <<https://www.flickr.com/photos/kolonienvanweldadigheid/29602927114/in/album-72157670148555220/>> [geraadpleegd 14-01-2018].